

nastelj lažje tolmači kot ostanek starih daritvenih običajev, kakor pa božična slama, ki je suha, medtem ko so kresnice sveže. In kakor smo videli, je vsa daritvena nastelj bila sveža. — Ponekod se pri nas tudi nekatere rastline imenujejo stelja, v Beli Krajini praprot, Navratil imenuje pteris aquilina steljo, deminutiv steljica pa pomeni polypodium dryopteris (M), sladka steljica pa polypodium vulgare. (Plet.)

V določenem obsegu te razprave ni mogoče pojasniti vseh običajev in čarovnij, ki so v zvezi s kresnicami in kresom. To delo je šele načeto. Videli pa smo, da nam besedilo blagoslova rastlin na kres pojasnjuje marsikatero reč, ki jo je narod ohranil kot običaj in izročilo do današnjih dni. Te stvari so bile po vsej Evropi razširjene in so deloma iz predkrščanske dobe.

Boris Orel

Čarodejni obred in mit nakolenčiča ter bosmana v slovenskih ženitovanjskih običajih

Začasno poročilo.

Bosman

I.

1. Vzhodna Sp. Štajerska. Bosman je velika ženitovanjska štruca kruha, ki jo poznajo predvsem razni kraji na vzhodnem Sp. štajerskem. Najstarejše tiskano poročilo o štajerskem bosmanu je iz leta 1858. Tega leta je Davorin Trstenjak pod psevdonimom Vicko Dragan opisal v »Novicah«¹ »Gostovanje v Verbovcu (t. j. v Veržej u) ter o bosmanu in njegovem obredju tole povedal:

»Drugi dan gostovanske kuharce že zgodaj klopočevo župo kuhajo, in po zajutreku se začnejo igre. Zovčín je ravnatelj vseh iger. Lovijo tate in jih pripeljajo pred sodnika, nesejo v procesiji bosman od nevestinega doma v hišo ženina, kjer je drugi dan gostija.

Bosman je pogača v podobi deteta, na kateri je viditi celo gospodarstvo, malih babik, petelinčkov, kravičk itd. Oče starešina bosman prej, kakor mlada žena spat gre med godbo in pesmami nevesti v krilo položi. Zenski spol peva:

Darujemo ti bosman,
Zakona izgled, —
Da bi bila srečna
Dosti dosti let!

Darujemo ti bosman,
Zakona izgled,
Da bi ti dobila
Ljubeznih detet!

¹ Novice 1858, str. 141.

Dr. Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, III., str. 326/27.

Darujemo ti bosman,
Zakona izgled, —
Da bi v njem le pila
Sami sladki med!

Mlada žena vzame bosman in ga svojemu možu dá; možaki pojejo:

Darujemo ti bosman, Zakona izgled, — Da bi bil ti srečen Še ko stari ded.	Darujemo ti bosman, Zakona izgled, — Da bi bile polne Parma in klet.
Darujemo ti bosman, Zakona izgled, — Da bi skoro prišla Na tvoj'ga brata red.	Da bi veselili Se drugokrat pa vsi, Dobre volje bili V toti hišici!

Bosman vzame mladi mož in ga položi na mizo. Babičke hvalijo umetnost kuharce, otroci pa sline cedijo po njem in željno čakajo časa, kadar se bode razrezal in med gosti razdelil.«

Dobrih 24 let za D. Trstenjakom, t. j. l. 1882., pa je Josip K a r b a v »Slovenskih večernicah«² opisal popolnoma drugačen štajerski gostüvanjski obred bosmana iz ljutomerske okolice:

»Pozavčina, kuharice in ostale ženske, ki so se okoli kumena (ognjišča) vrtele, prinesejo v sobo ukusno nakinčane bosmane. To pa ni toliko za zob, kolikor za oko. Jedna štruca je lepše opletena od druge; človek se samo z gledanjem nasiti, posebno kakor je želodec že prenapolnjen.

Pozavčin stopi pred ženinovega starejšino rekoč: »Oče starejšina! Bi li hoteli za ljubo vzeti toti mali, a vendar lepi dar, ki nam ga je dal večni Bog?«

Starejšina vstane, si kruh nekoliko ogleda ter pravi: »Ja, bi že vzel, ali mnogo faling' še ima.«

»No, kaj pa je tedaj za jedna pomota?« vpraša pozavčin.

»Orač« — odgovori starejšina — »orač, ki je njivo pripravljaj za toti dar, ni dobro sprašil.«

»A tako?« začudi se pozavčin, potem vzdigne bosman kvišku. Isto storijo tudi ostali za njim stoječi. Godba zaigra, bosmanovi nosači pa plešejo posred izbe prepevajoči:

»Mi imamo ženina
Veselega in mladega.
Hopsasa in rajsasa!
Gostovanje se vživa!«

Odpevši to kitico, stopi pozavčin znovič pred starejšino pa reče:

»Sedaj smo sprašili in vse prav naredili; toraj vas prosim, da prezamete prelepi dar.«

Starejšina gleda, kima z glavo in pristavi: »Bi že vzel, ali človek, ki je gnoj spravljaj na sprašeno njivo, ni dobro navozil in raztrosil.«

² Josip K a r b a, Ženitva, Obrazec iz ljutomerske okolice [Slovenske večernice, 36. zv., 1882, str. 63, 76, 77, 78].

Pozovič in tovariši bosmane povzdignejo ter pejejo:

»Mi imamo snehico,
Veselo ino mlado.
Hopsasa in rajsasa!
Gostovanje se vživa!«

»No, oče starejšina! Poglejte, kako smo sprašili, gnoj navozili in raztrosili; vzemite toraj ta dar božji!«

»Da, da! Bi že bilo dobro. Toda kmet, ki je oral, ni prav splužil, posejal in zvlačil; popravite ovo okoliščino!«

Nosilci vzdignejo bosmane, se tresejo in glasijo:

»Mi imamo starejšina dva,
Krepka in vesela.
Hopsasa in rajsasa!
Gostovanje se vživa!«

»Ah, oče starejšina!« vzdihuje pozavčín — »mislim, da bo sedaj vse v redu in po volji vam opravljeno; le sprejmite ponujane darove!«

Starejšina obrača bosman sem ter tje. Toda: »Res, nekaj že je; pšenica je sicer lepo rastla, ženske so jo čedno plele, ali žnjeci je niso poželi do čista, k temu je še hlapec zakrivil nesrečo, ker je snopje domu vozeč zvrnil; pojdite in poravnajte to reč!«

Pevci zibaje se govorijo:

»Mi imamo posnehalji dve,
Luštni in veseli.
Hopsasa in rajsasa!
Gostovanje se vživa!«

»Zdaj smo pa vendar vse dobro naredili?«

»Nikar, ne! Prav ste sicer naložili ter pod streho spravili; toda mlatici niso očista zmlatili, pa še to, kar so iz slame spravili, so slabo zvejali in zvetrili. Opravite vi to!«

Bosmanski nosilci zopet zaokrožijo:

»Mi imamo združba dva;
Le glejte, kak vesela sta.
Hopsasa in rajsasa!
Gostovanje se vživa!«

»Ali oče starejšina!« oglasi se pozavčín — »ne zadržujte nas; le pogledjte, kako je vse na svojem mestu!«

Starejšina premeri vse sè svojimi bistrimi očmi, vendar pravi: »Nikdo ne more tajiti, vsakdo mora priznati, da ste veliko pretrepeli; tudi k mlinu ste težko vozili. Pa to vse še ni preveč velika nadloga — mlinar ni dobro zmlzel, zatoraj kruh ni okusen. Pojdite po drugo zrnje, pa odpeljajte k mlinu!«

Bosmanovci:

»Imamo tudi svatevce,
Z venčeki na glavi.
Hopsasa in rajsasa!
Gostovanje se vživa!«

Pozavčinu že ni po godu, ker misli, da »šenkanemu« konju ni treba gledati na zobe. Zatoraj se še enkrat s prošnjo obrne do starejšine.

Starejšina stegne roki, da bi dobrotljivega ponujevalca rešil težke butare, a — stoj! neče ga, ker »kuhاریca kvasa ni dobro postavila, peči ni dobro razgrela, tudi spekla ni do cela!«

Pozavčinu pride na pamet narodni pregovor, ki pravi: »Kdor ni z malim zadovoljen, velikega ni vreden.« Toraj še enkrat vzdigne svoj bosman, njegovi pajdaši ga posnemajo, godba spremlja plesalce, ki pojejo:

»Mi imamo tri kote;
V vsakem kotu so gostje.
Hopsasa in rajsasa!
Gostovanje se vživa!«

Da starejšina, ki je nedavno dal toliko »cvenka za popravljanje kuhač«, ne bode brez kruha, zato mu še pozavčin jedenkrat ponudi svoj bosman. Starejšina je iz zadnjič odpopevane kitice spoznal, da ni varno se preveč obotavljati; dovoli si le še vprašanje:

»Kako je ovemu daru ime?«

»Načetek« — odgovori pozavčin.

»Kako pa priimek?« zapita starejšina.

»Pojedek« — reče pozavčin.

Potrpežljivi dobrotnik svoj bosman dene na mizo pred starejšino; ostale pa razvrstijo sem ter tje po mizah.

Leta 1910. pa je Peter Skuhala³ v svoji črtici »Juškovo gostüvanje«, spisani »po muropoljskem narečju«, prikazal enak gostüvanjski obred bosmana z Murskega polja, sicer ne tako na široko in izčrpno kot Karba, zato pa je več povedal o bosmanu samem, kako je spleten, okrašen itd.:

»Edenajst je minulo, šlo je proti ponoči, to je čas za bosmane.

Bosman je »štrüca« iz pšenične moke. Zamesen je z samo vodo in ima neki poseben pa dober okus. Bosman je spleten: dno iz štirih gib, nad dnom tri gibe, nad temi pa dve, zgoraj je torej ozišči kak spodaj. Zna biti pomeni potomce, kar bi po obliki skorej da prav sodili, pa še morda tudi zato, ker se samo na gostiji prikaže. — Vsaka gospodinja prinese bosman s seboj, in sicer na rokah, kakor malo dete. — Sleden bosman je nakinčan, pa vsaki drugače. Na vseh bosmanih se najdejo babike, ptičice, in rob okolnavkoli s krepinami zapleten. Babike so male deklice, napravljene iz pšeničnega testa. Imajo glavo, roke, pa na frkot stoječo gizdavo, pozlačeno janjkico, in so na tenkih palčicah nateknjene po bosmanu. Ptičice so ali samice, ali pa kvokle sedeče na jajcah. Napravljene so iz pšeničnega testa, pa tako, da ni ravno dosta domišljije potrebno, ka ptičico spoznaš. Krepine tudi iz testa, so podobne zaguganemu traku, kakoršne trakove si ženske v različnih barvah šivajo na svoja oblačila. — Prilično po bosmanu so nataknejne snehine solze. To so male testene pozlačene kroglice, pritisnjene na vejice serkinih vrhov. Po njih visijo tenki papirnati trakovi vsake barve. Nevestine solze so podvezane s svilnatimi traki, ka preveč ne visijo, pa ka se vejice od vrhov ne odčesnejo. Ta kinč visi po bosmanu, kakor po zimi ivje po grmovju in se pri luči bliskeče in kaj lepo

³ Peter Skuhala, Povesti, črtice in nekatere pesmi, 1910, Maribor.

poda. To se torej nahaja na vsakem bosmanu. Ves drugi kinč je različen. So ribe, raki, jež itd. Na sredi bosmana se nahaja grb tiste vasi, iz ktere je povabljen gospodinja, na primer rak, gosak in drugo. Vse to je iz testa in se pritisne na še ne pečen bosman in ž njim vred speče. To je posebna vrsta bosman na gostiji. Ta starinska šega pa že mineva. Večina si že da pri peku speči bosmanu podobno »štruico«, ki po okusu in kinču ni več pravi bosman.

»Bosmani pridejo«, zakriči pozavčín.

Vse je tiho. Prvi se prikaže z bosmanom pozavčín, za njim pa po redi dikline. Bosmane držijo nad glavoj, na raspetih dlanih. Igrci zaigrajo, uni plešejo, pa popevlejo:

Mi pa mamó ženiha
Lúštnega no mladega,
Hopsasa no rajsasa
Gostúvanje se vživa.

... Po kunčanoj zgornjoj popevki stopi pozavčín pred ženihevega starišina, pozdravi: »Hvalen bodi Jezus Kristus! Oča starišina sprimate toti dar, ki nan ga je gosponi Bog da!«

»Ge je zrasa toti dar?« ga pita starišina.

»Na njivi.«

»Ne sprimemo ga, neh, na nikakšo vižo ga ne sprimemo, njiva blaj' ne dobro zorana pa povlačena.«

Hajd, se zaigra drgoč in poje kitica ravno tiste popevke. Vrtijo se drgoč z bosmani.

Pozavčín stopi drgoč pred starišina, pozdravi ga kak prle, no mu ponúdi bosman. Za paj' mlinar ne dobro pšenice semleja. Te pa so ženske ne dobro omesile, neso ga dobro spekle, peč bla premalo zakürjena, bosman sej' ne dobro zanetjo, no še več takšnega prečopretanja (čenčanja) doklič (dokler) ne pride vse na svetlo, kaj se more prle z bosmanom zgoditi, kak je za pojediti.

Na vsezadnjo ga itak starišina vzeme, pa pita pozavčína, kaj mu je ime?

»Načetek Pojedek.«

Na enok so vsi bosmani na mizi, pa tak, ka se pred vsako gospodinjo dene njeni bosman.

... Bosmani so zadnja hrana, ki pride na mizo, a ničče se jih ne dotekne, celí morejo ostati doklič gostúvanje trpi.

... Tak so se kratkočasili cele tri dni. Tretji den proti večeri je Katica (nevesta) vsakoj gospodinji pol jenega bosmana odrezala, no joj ga dala na dum, te pa so se gostúvajščaki razišli.«

Po povestih in črticah Petra Skuhale, ki opisujejo med drugim, kakor smo pravkar videli, tudi muropoljsko gostúvanje z bosmanom, niso bila o tej svojevrstni štajerski ženitovanjski štruci dolgo časa objavljena nobena poročila. Šele l. 1940. se je Stanko Kociper v svoji razpravi »Pravne starine iz ormoškega okraja«⁴ dotaknil tudi bosmana:

»Omenjena bodi tu še posebnost s prleških gostij, bósman. Starešine, to so priče, pa tudi drugi dajo na gostijo iz dobrega mlečnega testa ple-

⁴ Časopis za zgodovino in narodopisje XXXV., str. 52.

teno, s testenimi ptičicami in cvetjem okrašeno pogačo — bosman, ki jo z velikimi obredi prinesejo na mizo. Bosman po ljudskem mišljenju pomenja most iz samskega v zakonski stan. Pojejo ga in potem ni več vrnitve po tem mostu, ženin in nevesta (v Središču sneha) sta stopila v novi stan in odslej sta neločljivo združena.

Več ali manj podobno je Stanko Kociper predstavil bosmana v svojem romanu »Goričane« (1942) in v priloženem slovarčku narečnih besed.

Naposled moramo omeniti, da se je za bosman v zadnjih letih zanimal pisec tega poročila, ki je najprej v svoji narodoslovni razpravi »Od kruha do ‚malega kruhka‘⁵ skušal na podlagi najstarejšega (Trstenjakovega) gradiva razložiti obred in mit bosmana, nato pa je leta 1942. prikazal, »kako ptujski poljanci bosman nakršujejo«.⁶ Iz tega prikaza je prečitati bralcu poglavje d), str. 102—104.

Štajerski bosman z Dravskega polja niže Ptuja (Stojnel pri Markovcih)

S tem smo navedli vsa večja in važnejša poročila, ki opisujejo in razlagajo štajerski bosman in njegovo obredje in ki so bila objavljena v naših časnikih, časopisih in knjigah. Verjetno je o štajerskem bosmanu še ke kaj zapisanega, n. pr. v starejših letnikih Slovenskega Naroda, ki ga v svojem slovarju pod besedo »bosman« navaja Pleteršnik. Na podlagi oznache v Pleteršnikovem slovarju⁷ upravičeno sklepamo, da to poročilo v Slov. Narodu ne prinaša nič kaj bistveno novega o štajerskem bosmanu, ampak da le ponavlja

starejše opise, kakor n. pr. Pajek v svojih »Črticah«.⁸

V Ljubljani pa živi ta čas mnogo rojakov iz vzhodne Sp. Štajerske. Da bi zapisana in objavljena poročila, ki smo jih zgoraj navedli, izpopolnil z novimi podatki, z novimi inačicami ali pa da bi vsaj v novem ustnem izročilu našel potrdila za starejše zapise, med njimi zlasti za Trstenjakov, sem nekatere štajerske rojake⁹, ki se gostü-

⁵ B. Orel, »Od kruha do ‚malega kruhka‘« [Etnolog, X.—XI., 1937/39, str. 211/12].

⁶ Etnolog, XIV., 1942; B. Orel, Ženitovanjski običaji na Dravskem polju niže Ptuja, str. 102—104.

⁷ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, I., 1894, str. 46; bosmani so kvašene podolgaste pogače; na nje prilepljajo iz opresnega testa narejene razne male ptičice in druge živalce, katerih mora na vsakem vse polno biti.

⁸ Dr. J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, 1884, str. 61/62.

⁹ Na tem mestu se vsem, ki so mi kakor koli ljubeznivo postregli z raznimi podatki, najlepše zahvaljujem.

vanjskega bosmana spominjajo, poprosil, da mi povedó vse, kar vedó o bosmanu, o njegovem obrednem vpeljevanju ter pomenu. Iz njihovega pripovedovanja, ki je le deloma uresničilo moje prizadevanje, na kratko povzemamo:

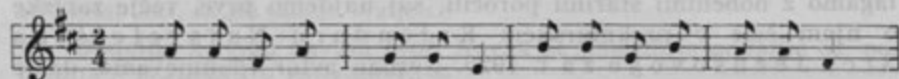
Sagojiči (fara Sv. Marjeta niže Ptujja). Bosman je fin mlečen kruh, podolgovata štruca, ki je spletena v dve kiti (po tri vitre), položeni druga vrh druge. Po vrhu je bosman namazan z rumenjacom, da dobi, potem ko je pečen, lepo rumeno skorjo, po kateri se vzbrizgava sladkorna kaša v obliki narodnih ornamentov. Velikokrat pa okrasé bosman s figurami ptičev in ptičjih gnezd, ki so napravljene iz testa. Svočas o devali na bosmane tudi lesene in pobarvane figure oračev, dalje iz papirja narejene rože in trakove. Táko okrasje vidimo predvsem na bosmanih, ki so spečeni doma.

Bosman mora dati kot darilo vsak par, ki je povabljen na gostijo. — Zadnji večer gostije pa plešejo z bosmani obreden ples in sicer samo ženske od vsakega para. Ta ples otvori kuharica, ki pripleše v hišo z bosmanom in s kokošjo pod pazduho. Kuharica nagovori nato očeta starejšino, češ, glejte, kaj vse imamo pri hiši: imamo domače živali, pa tudi otroka. Nato ukaže oče starejšina vsem nosilcem bosmanov, naj zaplešejo, da bo veliko naraščaja pri hiši. Ko prvi ples odplešejo, spet starejšina izrazi željo, da naj zaplešejo še za veliko žito, potem za debelo repo itd.

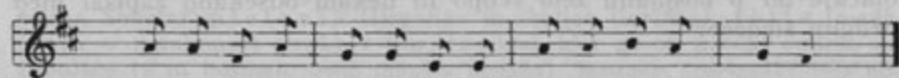
Bosman po starem ustnem izročilu pomeni otroka oziroma rodovitnost novega zakonskega para.¹⁰

Hardek pri Ormožu. Bosman je pletena in okrašena podolgovata štruca finega kruha ter pomeni — porod.¹¹

Ljutomer, Ključarovec pri Ljutomeru. Navadno je takó, da povabljeni prinesó na gostúvanje bosmane, ki so podolgaste, zelo lepo okrašene štruce. Na bosmanu so ptice iz testa, razni drugi okraski, predvsem pa napis iz cukra: Bog živi ženina in nevesto! Kadar je vsa večerja na mizi, prinesó bosmane v hišo pozavčini in kuharce. Prvi vodilni pozavčín se nato prične pogajati z ženinovim starejšino. Če ta pozavčín ne ve odgovoriti starešini, mu pomagajo drugi. Gre v glavnem za bosman, ki ga pozavčín hoče odložiti, pa mu tega ne dovoli starejšina, češ da ima kruh dokaj napak. Nosilci bosmanov morajo na ukaz starešine orati, sejati, žeti, mlatiti itd., to se pravi z bosmani v rokah plesati in peti gostúvanjsko pesem, ki se njen napev glasi:¹²

Mi pa ma-mo tri ko-te v vsakšen ko-ti so go-stje.

Hop-sa-sa no raj-sa-sa go-stú-va-nje se vži-va.

¹⁰ Povedala ing. Franjo Župec in Angela Rižnar, Ljubljana.

¹¹ Povedal Franc Hanželič, bivši župan v Ormožu, sedaj v Ljubljani.

¹² Napev je zapisal Franc Zacherl, bivši učitelj v Ljutomeru, pod naslovom: »Gostúvanjska pesem (Ples z bosmani)«, Zapisek mi je izročila Minka Zacherl, bivša učiteljica v Ljutomeru, sedaj v Ljubljani.

<p>2. Mi pa mamó ženiha
lúštnega veselega
Hopsasa ...</p> <p>3. Mi pa mamó snehico
mlado in veselo
Hopsasa ...</p> <p>4. Mi pa mamó starešina dva
krepka in vesela sta
Hopsasa ...</p> | <p>5. Mi pa mamó posnehalji dve
lúštni in veseli dve
Hopsasa ...</p> <p>6. Mi pa mamó združba dva
le glejte kak vesela sta
Hopsasa ...</p> <p>7. Mi pa mamó svatevce
lúštne in vesele
Hopsasa no rajsasa
gostúvanje se žvíva.</p> |
|--|---|

Bosman, ki ga nosi prvi pozavčín, je nevestin. Bosmane pa razreže nevesta in posamezne kose razdeli svatom, ko se poslavljaajo. Vsak dobi nekaj svojega bosmana nazaj. Če jim nevesta dá majhne kose, jo pričnó takoj obirati in govoriti o njej, da je skopa.¹³

V Veržeju imajo podobne gostúvanjske običaje z bosmanom. Kaj vse morajo v Veržeju bosmanovci delati: prašiti, gnoj voziti, gnoj raztepati, orati, seme pripraviti, seme namočiti, sejati, vlačiti, pleti, požeti, križe zložiti, križe prešteti, snopje domov voziti, mlatiti, zrnje sušiti, v mlin voziti, mleti, moko presejati, kvas postaviti, peč zakuriti, z búrklojo ogenj razgrniti, z grebenco ogenj dol potegniti, omesiti, ptice iz testa napraviti, kruh v peč dati, speči ...¹⁴

Sv. Jurij ob ščavnici. Bosman je pečen v obliki večje štruca, ki je spletena iz več kit. Na bosmanu so figure iz testa: ptički, možiceljni, dalje suhe rože iz raznobarnega papirja ter končno tudi napis iz tepenega jajca in sladkorja: Živijo ženin in nevesta! Bog daj srečo! Ali: Na mnoga leta! — Navadno je na gostiji več bosmanov. Prinesó jih svatje. Največji je starešinov bosman, ki ga prinese on sam ali pa njegova žena.

Bosman predstavlja otroka. Zdaj je takšna štruca, pozneje bo živa štruca.¹⁵

2. Slovenska krajina (Prekmurje). Razen vzhodnega dela Spodnje Štajerske pa pozna ženitovanjsko štruco bosman tudi Slovenska krajina ali Prekmurje. O prekmurskem bosmanu pa žal ne razpolagamo z nobenimi starimi poročili, saj najdemo prve, večje zapiske o njem šele v prekmurskem Kalendaru Najsvetejšega Srca Jezušovoga za l. 1925. Neznani avtor (domnevamo, da je bil to Klekl) je v tem koledarju¹⁶ opisal prekmurske ženitovanjske običaje ter o bosmanu zelo skopo in nekam odsekano zapisal med drugim sledeče:

¹³ Povedala Angela Marš por. Slavič iz Ključarovcev pri Ljutomeru, sedaj v Ljubljani.

¹⁴ Povedal Franc Goulander iz Veržeja, sedaj v Ljubljani.

¹⁵ Povedala Katarina Zorman por. Guček od Sv. Trojice v Slov. goricah, sedaj v Ljubljani. Mati K. Zorman-Guček pa je bila doma od Sv. Jurija ob ščavnici.

¹⁶ Svadba v Slov. Krajini (Kalendar Najsv. Srca Jezušovoga, 1925, str. 51—54).

Gostüvanje na Goričkom.

»Z bosmana od snehe dobi vsaki eden falat, to je ‚prej, dar.«

Gostüvanje na Dolenskom.

»Na slednje pride Bosman. Na njem rože (cmer). Na bosman čtejo evangelijom vüzemskoga ponedeljka. Polovico bosmana razdelijo gostom, orehe razsiplejo po hiši — deci.«

Bosman.

»Velke pogače, nacificrane, vse fele forme i testá. Cmer to je püšli z papira so na njem. Prvle, kak razno odidejo gosti, ga razrežejo i vsakomi dajo. Ali ga pojejo ali domo nesejo. — Okoli Sobote bosman krstijo. Po dugih prošnjah sam zvedo, kak se to godi. Pri peči si eden belo janko na sebe potegne, glavo drži, kak maček. Držban pa posvadbica držita bosman. Na bosmani je z papera pop s belov srakicov, knjigo drži on rokah i drüge podobe. Začne se krst. Vu belo oblečeni pita: Odked je to dete? Posvadbica odgovori: Odked je to dete? — Si baba nora? Pita ov dale. Ona odgovori: Si baba nora? Na slednje s vodov poškropi bosman. Eden se pa s meklav po njegovem hrbti spüsti.«

V Kalendaru Srca Jezušovoga za l. 1929.¹⁷ pa najdemo med drugim zapisano, da so »bosman v Dolencih gibance. Gibance majo 9 güb. Makove so s kravjov mastjov namazane. Nesejo gibance i kolač belega krüha v novoj skleci s snehov na novi dom. Vse je v prt zvezano, s hrastovov palicov na plečaj nesejo. Doma na kühinjskom pragi na dvoje vsečejo, eden falat na peč lüčijo, drügoga pa domo pošlejo.«

L. 1935. je prof. Vilko Novak prikazal prekmurske ženitovanjske obiçaje.¹⁸ Ta narodopisni prikaz nam med drugim pojasni, da pravijo Prekmurci ženitovanjski pogaçi bosman tudi »pletenik«:

»Pred večerjo gredo družbani in posvarbice, starešine s posnehájlo, pozavçini in godba k nevestini botri »po pletenik«. ¹⁹ Tam se nekoliko pomudijo, nato pa družban med godbo odnese veliko ženitovanjsko pogaço, okrašeno s papirnatimi cvetkami. V gostijski sobi položijo to pogaço, »bosman« ali »pletenik«, na mizo.« — In ko našteva prof. Novak ženitovanjske vraže in verovanja, nam razodene zelo važno lastnost bosmana: »Orehí, ki jih meçe sneha gostom, imajo čarobno moç, prav tako koščki »bosmana« ali »vrtanika«, ki jih dobijo svatje.«

Dodatno k temu navaja prof. Novak še naslednje podatke oz. pojasnila o bosmanu v Prekmurju:²⁰

»Nazivi za pleteno pogaço so: b o s m a n (dolnji kraji: Beltinci, Bogojina, Sobota); p l e t e n i k (Bogojina in okolica, Goričko); f ò t i v (madž. fattyn = nezakonski otrok) v Gor. Lendavi, kjer ga ob poroki odneso na župnišče (a ni bosman, nego manjša pogača). Bosman (pletenik) ima ob-

¹⁷ Bosman, perec i dari (Kalendar Najsv. Srca Jezušovoga, 1929, str. 52).

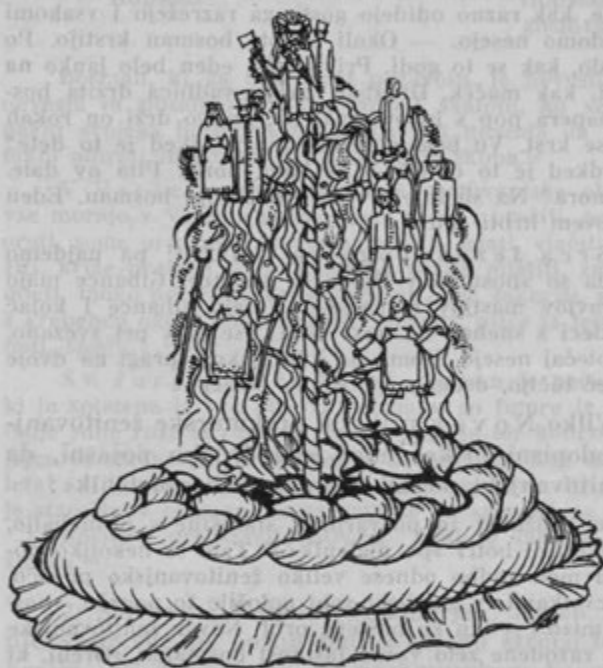
¹⁸ Vilko Novak, Ženitovanjski obiçaji v Slovenski Krajini (Mladika, XVI., 1935, str. 66—675).

¹⁹ V spisu prof. Novaka (l. c.) je pomotoma tiskano »pletenček« namesto pravilno »pletenik«. Prof. Novak me je naprosil, da v svoji razpravi popravim to tiskovno pogrješko v Mladiki.

²⁰ Pismo.

liko široke pogače, ne previsoke, ki je ob krajih ožja, v sredini pa širša. Običajno je spletena iz mnogih zavitkov. S tem je v zvezi mnenje v Bogojini, da bo tem več otrok v zakonu, čim več je teh zavitkov. Iz papirja napravijo figure (svatbo) in jih vtikajo v pogačo. Nekoč so te figure oblikovali iz testa. Samo na Bisticah še delajo figure iz testa: zibel, svatbo itd. Na Ravenskom pa danes »krtijo torto« — kot некоč bosman.

Bosman naredi snehina krtina botra in ko ga od nje prinesejo, ga položijo na svatbeno mizo. Po večerji (zaradi prostora med pojedino ga začasno odnesó z mize) ga prinese družban v sobo, pleše z njim in ko ga odloži na mizo, starešina spregovori: »To-le je naša sneha dala prinesiti

Prekmurski bosman z Ravenskega
(Rankovci, fara Tišina)

dar, s katerim nas hoče obdarovati, kakor je Gospod Jezus v pustini nasitil množico. Blagoslovi nam, dragi Jezus, ta dar, če je majhen, naj bo blagoslovljen, da bi se vsi iz njega nadelili. In kakor želi ona nas in svoje služabnike, kuharice, družbane, muzikante, enako naj njej nadeli iz neba mir krščanski in božji blagoslov. Hvaljen bodi Jezus Kristus.« — Zatem starešina razdeli bosman — navadno samo polovico — tako da vsak svat dobi nekaj.

Drugod (Lipovci) je običaj drugačen: Svatje se zbero ob bosmanu, svatbica in drug ga držita, starešina pa bere nad njim evangelij velikonočnega ponedeljka. Svatbica in

drug ponavljata: Odkod je to dete? Si baba nora? — Nato ga krtita in ga razdele. (Polovico.)«

Končno je potrdil prof. Novak znani običaj iz okolice Sobote: »Pri peči si kdo obleče belo krilo. Glavo drži kot maček. Na bosmanu je papirnat duhoven v beli srajci s knjigo v roki in druge figure. Belo oblečeni vpraša: Odkod je to dete? Svatbica: Odkod je to dete? »Si baba nora?« — vpraša oni dalje. — Svatbica: Si baba nora? Nato poškropi, kdo drug pa ga udari z metlo po hrbtu.«

Franc Üllen (Ljubljana) pa mi je postregel s temi podatki o ravensko-prekmurskem bosmanu:

»V Rankovcih (fara Tišina, Ravensko) je bosman velika podolgovata štruca, ki ima včasih obliko eliptičnega vrtanka, t. j.

izvrtanega hleba, samo da je luknja pri bosmanu precej manjša kot pri vrtanku. Bosman je mlečen, rozinov kruh, ki je po vrhu prepleten s kitami. Nad temi kitami pa se dviga velik okras v obliki nekakšnega drevesa. V bosmanovo luknjo, ki je na sredi, vtaknejo lesen kolobar, na katerem je pritrjena lesena palica z žičnimi vejami, okrašenimi z raznobarnim papirjem. Na teh žičnih vejah pa so dalje pritrjene najrazličnejše figure, ki predvsem predstavljajo osebe iz svatbe: ženina, nevesto, starešino, pozavčina z zvonci, kuharice z metlami, gredlcami ali z lonci, družbanc, svalbice i. dr. Te figure so vse iz testa. Ali pa je iz testa samo glava, ki je nasajena na paličico, okrog katere potem oblikujejo iz papirja ali iz blaga razna oblačila kot n. pr. kiklo, frak i. dr.

Bosman podari nevesti običajno kak bližnji sorodnik, največkrat pa botra, boter ali prijateljca, sošolka, družica. Večinoma podarijo bosman nevesti ženske, ne pa moški. Na gostiji je po navadi zgolj en bosman, včasih se primeri, da sta dva. Ko pridejo svatje z nevesto in ženinom od poroke, je bosman že na gostüvanjski mizi; darovalka ga je namreč že zjutraj pred poroko prinesla v hišo. Bosman ostane na mizi v nevestini hiši toliko časa, dokler traja gostija na nevestinem domu. Ko odideta ženin in nevesta s svati na ženinov dom, se obenem z njimi v sprevodu preseli tja tudi bosman. Na tej poti proti ženinovemu domu pa družica z bosmanom pleše. Seveda če se vozijo v oddaljeno vas, je med svati na vozu tudi družica z bosmanom. Ples z bosmanom pa izvajajo še ob raznih drugih prilikah. Ko gredo n. pr. svatje z godbo klicat starešino in sosede h glavni večerji, vzamejo vedno s seboj tudi bosman. Nosi ga družica (ali darovalka) ter z njim pleše. Družbani pa vriskajo in nosijo zelenke vina. Stare poročne gostije so trajale po več dni in vsak dan zjutraj so godeci in svatje z bosmanom šli budit starešino, ženina ali nevesto, pa tudi druge odlične svate. Ko pa bosman razrežejo, je s tem dano znamenje, da je gostija končana. Bosman razreže nevesta in posamezne kose razdeli odhajajočim svatom, predvsem pa seveda ženinu, staršem in tudi nase ne pozabi. Za figure pa se stepó otroci.

Ravensko-prekmurski bosman je bil v starih časih zmerom redko, dragoceno darilo ter lepa podoba gostüvanjske skupnosti in družabnosti.◀

II.

Gostüvanjsko štruco bosman pozna v prvi vrsti slovenski kmet, ki prebiva v vzhodnem delu Spodnje Štajerske. Vendar moramo k temu takoj pripomniti, da je to obča označba in da bosman ni znan vsem prebivalcem vzhodne Sp. Štajerske. Če skušamo namreč točno označiti vse tiste predele vzhodne Sp. Štajerske, kjer je bosman razširjen, tedaj najdemo, da ta svojstvena slovenska ženitovanjska štruca gospoduje predvsem na gostüvanjih na Spodnjem Dravskem polju niže Ptujja ali na Ptujskem polju, posega nekaj malega v spodnji del Pesniške doline nad Ptujem ter zajema sploh vso »lukarijo«, to je ozemlje med Ptujem in Ormožem, pa še dalje ves ormoški in središki okraj. To bi bilo prvo glavno območje bosmana na vzhodnem štajerskem. Od Ormoža pa dospemo preko Slovenskih goric do drugega glavnega bosmanovega ozemlja, na Mursko polje, s središčema Ljutomer in Veržej. Nadaljnje bosmanovo

ozemlje se razteza na eni strani od Veržeja ob Muri proti Gor. Radgoni, na drugi strani pa prehaja od Murskega polja v Ščavniško polje ter v dolino reke Ščavnice navzgor. Kakor vidimo, tvorijo vsa ta poglavitna in osrednja območja bosmana sami poljanski in dolinski predeli vzhodne Sp. Štajerske.

S tem pa še nismo do kraja označili bosmanovega ozemlja na vzh. Štajerskem. Kako je z bosmanom v Slov. goricah? Kar se njih tiče, res ne moremo točno potegniti meje, do kod vse sega gostüvanjski bosman, in treba bi jih bilo v tem pogledu podrobno raziskati, toda splošno lahko rečemo, da običaj bosmana izvajajo tisti predeli Slovenskih goric, ki so v živih stikih s poljanskim in dolinskim svetom ali pa vsaj z njim v posredni zvezi. Tako prevladuje bosman v Slov. goricah med Muro in Ščavnico, poznajo ga goričanci nad Murskim in Ptujskim poljem ter nad Ormožem in Središčem. Po starem ustnem izročilu so na priliko pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah nad Ptujskim poljem bosman nosili k poroki in z njim pred cerkvijo celó plesali.²¹ Čim globlje pa gremo v Slovenske gorice, tem redkejši postaja bosman. Na gostüvanjih pri Sv. Antonu v Slov. goricah se res pojavi včasih kak okrašen bosman²², kar pa še ne pomeni v tem goriškem kraju rednega in predpisanega običaja. Osrednjim Slovenskim goricam z glavnimi kraji Sv. Trojica, Sv. Lenart, Sv. Rupert ter zlasti njih delu zahodno od Drvanjskega potoka, to je pravemu goričanskemu svetu (Goričko), pa je bosman domala ali docela tuj. Ignac Koprivec v svojih narodopisnih črticah²³ iz Slovenskih goric, na priliko v črtici »Gostüvanje«²⁴, bosmana sploh ne omeni, pa tudi nobenega drugega ženitovanjskega kruha ne. Jasno je, da Goričani in Dolanci v Slov. goricah niso brez poročnih kruhov, štruc ali posebnih kolačev in potic, vendar je pri njih značilno, da so ti gostüvanjski kruhi, štruce ali potice le boljša jed med drugimi jedmi, da jih pa ne spremljajo nobena posebna imena, običaji, in da jim tudi ne pripisujejo nikakršnega večjega obrednega pomena, zlasti ne takega kakor poljanci na Dravskem, Ščavniškem ter Murskem polju svojemu bosmanu. To se nam ne sme zdeti čudno, če pomislimo na dejstvo, da so Slovenske gorice pretežno vinoroden, gričast svet, ki je povrh tega naseljen z revnimi viničarji ter z malimi in srednjimi kmeti, tako imenovanimi »želarji«. Nasprotno pa so poljanci in deloma dolinci večinoma veliki premožni kmetje, ki se ponašajo z bogatimi, obširnimi žitnimi polji. In kaj naj bo nujna, naravna posledica teh bogatih žitnih polj na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju, njih prelestna krona, če ne ravno velika, okrašena pšenična pogača, gostüvanjska štruca po imenu bosman?

²¹ Povedal prof. dr. Anton Slodnjak, doma iz Sv. Lovrenca v Slov. goricah.

²² Povedal prof. Janko Jurančič, doma od Sv. Antona v Slov. goricah.

²³ Ignac Koprivec, Kmetje včeraj in danes, 1939.

²⁴ Koprivec, Kmetje, str. 48—65.

Za Slovenskimi goricami se moramo dotakniti še drugih nasprotnih goric onkraj Drave, Haloze. Haloze ne poznajo bosmana, ampak samo »štruco«. Razni haloški ženitovanjski običaji pa določno kažejo, da je bosman s svojim obredjem s sosednega Dravskega polja vplival na običaje, ki se pletó okrog štruca na haloških gostijah. Zlasti velja to za tiste kraje, ki leže pod Halozami v neposredni bližini Drave in Dravskega polja. Tako n. pr. pri Sv. Vidu pod Halozami »pleše na gostiji potašnjica s štruco na glavi, za njo pa plešejo vse druge ledične ter ima vsaka prav takó štruco na glavi. Štruco, ki jo nosi potašnjica, kršavljejo: gnojvoženec, zoranec, nazadnje pojedenec.«²⁵ — V Cerkljanah pa »na koncu gostije žegnajo štruco«. Nevesta jo drži v rokah. En muzikant je za duhovna, drugi za mežnarja. Muzikant mora štruco zagrabit in dobiti en kos. Potem je krščena. Če pa nič ne dobi, potem ni krščena«²⁶.

Podoba je, da je zapustil vzhodnoštajerski bosman svojo sled tudi v zapadni Štajerski, na Zgor. Dravskem polju, v slovenjebistriški okolici ter na Pohorju. Medtem ko na južnem Štajerskem, okrog Celja ali Laškega, poznajo »pogačo«, imajo bistriški okoličani in deloma Pohorci »štruco«. Od bosmana so torej prevzeli negovo podolgasto, pleteno obliko in s tem njegovo splošno, postransko ime »štruca«, ne pa njegovega glavnega naziva »bosman« ter običaje, ki so z njim v tesni zvezi. Zelo značilno in zanimivo pa je, da je na gostijah na vzhodnem in južnem Pohorju štruca znana le pod imenom »štruca«. Štruc je kot bosman moškega spola. Dalje je pohorski štruc iz najboljše pšenične moke, mleka in jajc, njegovo testo razrežejo na podolgovate proge, ki jih zvaljajo, da so okrogle, in iz njih spletó podolgovat kruh. Če je ta kruh prenizek, položijo na prvo spleteno plast še eno vrhnjo plast takó, da je štruc lepo visok. Za podlago štruca vrežejo Pohorci smrekovo ali hojkino desko, na vrhu pa ga okrasé s cvetlicami iz raznobarnega papirja. Navadno so na njem trije cvetlični šopki: največji v sredini, ostala dva pa na obeh krajih. S štrucom pa tudi plešejo. Ko je gostije konec, ali pa, da domači hočejo gostom naznaniti njen konec, tedaj prineseta svatovski drug in družica na rokah po en štruc, prvega od krstnih botrov, nato od birmskih, ter plešeta z njim kratko polko ali valček; nato ga postavita na mizo pred one, ki so ga podarili. Tako znosijo vse štruca s plesom pred darovalce.²⁷ — Na vsak način je pohorski »štruc« v primerjalnem pogledu važen in poučen za bosman in kadar bomo pisali razpravo o vseh naših ženitovanjskih kruhkih, ga ne bomo smeli tako obravnavati, da mu ne bi odmerili med njimi posebnega mesta. Danes naj na kratko ugotovimo zgolj to, da pohorski štruc ni toliko daljni odmev nemškega »Strutz-a«, kolikor vzhodnoštajerskega bosmana.

²⁵ Dr. F. Kotniku povedal Ivan Ivančič, Dravinjski vrh v Halozah.

²⁶ Dr. F. Kotniku povedal Janez Petrovič, Cerkljane 25.

²⁷ Povedal Jože Tomazič, rojen in pozneje tudi šolski upravitelj na Tinju (Pohorje).

Iz vzhodne Štajerske pa prehajamo preko Mure v Prekmurje ali v Slovensko krajino kot na drugo in zadnje razsežnejše ozemlje bosmana na Slovenskem. Iz Prekmurja nam doslej še ni doteklo toliko gradiva, da bi si na podlagi njega mogli ustvariti točno in pregledno zemljepisno sliko o bosmanu v tej naši deželi. Skromno gradivo, ki smo ga navedli v prvem poglavju, je sicer za naša razmotrivanja zelo dragoceno, poučno in odločilno, vendar pogrešamo med drugim zlasti podrobnejših narodopisnih poročil z Goriškega in z vzhodnega Dolenskega (Dol. Lendava). Navzlic temu pa lahko splošno ugotovimo, da bosman bolj ali manj poznajo vsi trije predeli Prekmurja: Ravensko, Dolensko ali Dóliško ter Goričko. Z Ravenskega (ozemlje med Cankovo in Soboto) poročila imenujejo vas Rankovce v tišinski fari in ravenski del okolice Sobote, z Dolenskega (južnovzhodni del od Sobote do Dol. Lendave) pa preostali dolenski del okolice Sobote ter kraje: Lipovci, Beltinci, Bogojina, Bistrica, medtem ko Goričko (severni gričasti svet Prekmurja) omenjajo le splošno, ne da bi navedla posamezne kraje.

Iz objavljenih poročil sledi, da bosman prevladuje predvsem pri Ravencih in Dolencih, kar nam je pač razumljivo. Že Csaplovics je l. 1829. zapisal, da živi ravninski prekmurski kmet ob lepšem kruhu kot goričanski.²⁸ Hkrati pa je iz teh poročil dobro razvidno, da bosman s prekmurskih gostüvanj dandanes že počasi izginja in da na njegovo mesto stopa »pletetik«. Kakor je štajerska štruca bled odsev bosmana, tako je prekmurski pletetik njegova ostalina. Kaj verjetno je, da je povsod tam, kjer je zdaj pletetik, bil prvotno bosman. Ko je moderni čas pričel razkrajati stare ženitovanjske običaje, je tudi naziv bosman pričel zveneti kot čudna, odvečna beseda. Zatorej so ga pričeli opuščati in prevzemati drugo splošno ime, ime, ki dobro, pekovsko točno označuje take vrste kruh, ki je spleten ves ali deloma iz kit, to je pleteni kruh, pletena pogača ali kratko: pletetik. In bosman je prav za prav okrašen pletetik. Njegovo postransko, splošno in strokovno ime je zamenjalo njegov prvotni starejši naziv. Takšna je ponekod v Prekmurju usoda bosmana in njegovega imena, a vendar nikakor ne tako žalostna kakor na tistih ravenskih gostüvanjih, na katerih se je začela namesto njega šopiriti meščanska »torta«. Usoda bosmana v Prekmurju je v bistvu tudi usoda prekmurskega nemešnjaka, sezonskega delavca in kmeta, ki se oddaljujeta od svoje rodne zemlje in njenega izročila.

III.

Ako dobro pregledamo vsa poročila, ki smo jih v prvem poglavju objavili o štajerskem in prekmurskem bosmanu, tedaj povzemamo iz njih troje pogloblitnih obredov:

²⁸ Johann v. Csaplovics, Croaten und Wenden in Ungarn, Pressburg 1829, str. 70.

1. Štajerski staroverženjski obred: nevesti, preden gre spat, položijo ob petju posebne prigodne pesmi v krilo bosman. Bosman pozneje razrežejo in razdele med goste.

2. Splošni vzhodnoštajerski poljedelski obred: bosman krstijo na ta način, da najpoprej opravijo oziroma popravijo vsa tista poljska, mlinarska, pekovska in druga dela, iz katerih izhaja kruh bosman (podobi njih izvršitve sta vseskozi ples in gostüvanjska pesem), nato pa mu dajo ime in priimek: Načetek Pojedek, kar pomeni, da ga načnejo (razrežejo) in pojedó.

3. Prekmurski obred: bosman krstijo tako, da na poseben šaljiv način posnemajo pravi krst otroka. Bosman razrežejo in razdele.

Imamo torej dva štajerska in en prekmurski obred. Izvzemši staroverženjski obred je v okviru splošnega štajerskega in prekmurskega obreda večje ali manjše število inčič.

Štajerski staroverženjski obred je ohranjen zgolj v poročilu Davorina Trstenjaka v Novicah iz l. 1858. Ne pred njim, ne za njim ni tega obreda nihče opisal. To pa nas ne preseneča toliko, kolikor dejstvo, da je Karba za Trstenjakom l. 1882. prikazal iz ljutomerske okolice, ki ni prav daleč od Veržeja, popolnoma drugačen obred in da se ta obred v nadaljnjih poročilih, preteklih in današnjih, stalno ponavlja. Tudi Verženjci sami izvajajo danes okrog bosmana le ta drugi, poljedelski obred, izvajali so ga v preteklih desetletjih ter o kakem starem obredu, ko so položili bosman nevesti v krilo, prav nič ne vedo. Ali naj potemtakem pričnemo dvomiti v resničnost staroverženjskega obreda? Ali naj ta obred predstavlja samo neko izmišljeno podrobnost v Trstenjakovi šaljivi povesti, napisani po narodni pravljici? Če vrhu tega pomislimo, kdo je bil Davorin Trstenjak in kako krhko, nezanesljivo je bilo velikokrat njegovo narodopisno delo, lahko to dejstvo odločilno vpliva na naš odgovor na gornja vprašanja. Vendar je treba, preden izrečemo dokončno sodbo o Trstenjakovem poročilu in staroverženjskem obredu, upoštevati še druge momente in dejstva.

Davorin Trstenjak (1817—1890), znan predvsem po zmotnih nazorih v svojih mitoloških in jezikoslovnih razpravah, si je med drugim tudi prizadeval, da bi ustvaril prvo slovensko šaljivo povest ali humoresko. V Novicah (1858) je pričel pod psevdonimom Vicko Dragan objavljati humoristično-satirične črtice, ki jih je potem nadaljeval tudi v raznih drugih slovenskih časopisih (Glasnik, Letopis M. S. itd.). Snov za »slovenske humoreske«, kakor je sam nazival svoje črtice, pa je jemal iz ljudskega življenja v Verbovcu, ki je izmišljeno ime za trg Veržej ob Muri²⁹, ali kakor sam zopet pravi, napisal jih je »po narodnih pravljicah«. Trstenjak je namreč v letih 1845/46 služboval kot kaplan v Ljutomeru³⁰ in takrat se je seznanil

²⁹ Andrej Fekonja, Davorin Trstenjak, 1887.

³⁰ Fekonja, Trstenjak.

z Verženjci in s smešnimi zgodbami, ki so po Murskem polju krožile o njih. Kaj značilno za njegovo zmedeno in zmotno mitološko gledanje pa je, da je imel te smešne zgodbe ali anekdote o Veržejcih za narodne pravljice, a ne samo anekdote, temveč sploh vse, kar je narod pravil ali pripovedoval. Trstenjak je sicer pravilno izvajal pravljico iz glagola »praviti«, toda pojmoval jo je mnogo preširoko. Tako je v svojih humoreskah imel za pravljice tudi ljudske gostüvanjske običaje Verženjcev, ker so mu jih ljudje bržkone pravili oz. pripovedovali. Da pa se je pri tem nerodno in površno zgledoval po pravi pravljici, priča tale značilni konec njegove humoreske »Gostovanje v Verbovcu«:³¹ »Jaz pa sklenem svojo povedko s besedami slov. pripovedovavcev: Bil sem tudi jaz poleg, smo dobro jedli in pili — ali meni je samo po bradi kapalo — v želodcu pa ni nič ostalo. Z Bogom dragi moji!« — Kaj naj po tem koncu mimo drugega sodimo: Ali se je Trstenjak udeležil gostovanja v Verbovcu ali ne?

Za nas pa trenutno niso važna vprašanja, ali se je Trstenjak gostovanja v Verbovcu (Veržeju) udeležil in ga potem v svoji črtici opisal (kot kaplana v Ljutomeru so ga verjetno vabili na gostovanja), ali pa mu je o njem kdo pripovedoval, ter dalje, kaj vse je zanj veljalo za pravljico oz. za humoresko, nas predvsem zanima, ali so običaji v črtici »Gostovanje v Verbovcu«, med njimi zlasti obred bosmana, povzeti iz resničnega ljudskega življenja v Veržeju, ali so vsi podatki o opisanih običajih res točni in zanesljivi, ter končno, ali ni morda Trstenjak kaj po svoje prekrojil, kar bi bilo glede na značaj njegove proze, v kateri je običaje opisal, povsem razumljivo. Na ta vprašanja moremo v prvi vrsti odgovoriti, da je Trstenjak med svoje humoreske oz. anekdote, ki so si jih Muropoljci izmislili o Verženjcih, res uvrstil med drugim tudi ženitovanjske običaje iz Veržeja, ker je o njih menil, da so zreli za humoresko zaradi njih šaljive, radostno-svečane vsebine, da pa so se ti običaji v nasprotju z izmišljenimi anekdotami dejansko vršili, da jih je torej pisatelj vzel iz resničnega ljudskega življenja in da niso njegov ali ljudski izmislek. Gostüvanjske običaje v Trstenjakovi humoreski namreč lahko kritično pregledamo in jih primerjamo z mnogimi drugimi opisi štajerskih gostüvanj. Tako najdemo, da nastopajo v črtici same znane gostüvanjske osebe: zovčín, plešóči banderaš, starešina, kuharice, dalje pogača bosman, ki se njen opis sklada s kasnejšimi opisi, ter razni drugi znani prleški običaji. In naposled, priznajmo, Trstenjakova humoristična črtica prikazuje obred bosmana, ta prikaz pa je edini v slovenskem ženitovanjskem narodopisju. Glaser je v svoji »Zgodovini slovenskega slovstva« k Trstenjakovim humoreskam pravilno pripomnil, da »tukaj ni vse zanesljivo, ker je (Trstenjak) marsikaj navajal, česar se je iz mladih let le nekako temno spominjal«³², vendar trdimo: obred bosmana v njegovi gostüvanjski črtici je tako kratko, a jedrnato, stvarno in jasno prikazan, je vrhu

³¹ Novice 1858, str. 141/2.

³² Dr. K. Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, 1896, str. 138.

tega tako obležen z globokim ljudskim smislom (prim. pesem), da je popolnoma izključeno, da bi ga opisal slabo po spominu, da bi ga predstavil prekrojenega ali da bi mu kaj dodal, kaj šele, da bi si ga izmislil. Za kaj takega je bilo pač v Trstenjaku na srečo premalo ali nič leposlovca in dobro znamo v njegovi črtici razločiti stvarni in smiselni običaj od njegovega lastnega, praznega pa nerodno šalji-vega gostobesedja. V bosmanovem obredu pa še posebej čutimo živo nepotvorjeno stvarnost ljudskega izročila. K vsemu temu pa naj pristavimo še eno važno dejstvo: bosman, ki ga v podobi deteta položijo nevesti v krilo, je določno podoben ženitovanjskemu otroku nakolenčiču³³, kar pomeni, da ta staroverženjski obred z bosmanom le ni tako osamljen v svetu slovenskih ženitovanjskih običajev, kot smo sprva mislili.

S takimi vprašanji se nam seveda pri naslednjih dveh obredih, pri splošnem vzhodnoštajerskem poljedelskem in prekmurskem obredu, ni treba baviti; bila so nujna, da smo jih razčistili le pri staroverženjskem obredu. Ob splošnem štajerskem obredu pa se pojavljajo razna druga vprašanja, v prvi vrsti vprašanja, ki se tičejo prvobitnosti in nastanka obeh štajerskih obredov. Ali je bil staroverženjski obred svoječasno omejen zgolj na Veržej in na njegovo bližnjo okolico? Ali naj bi bil potemtakem poljedelski obred okrog bosmana že v prvi polovici 19. stoletja splošno razširjen po vzhodnem štajerskem? Ali pa je ta splošni poljedelski obred šele kasneje nastal (n. pr. v drugi polovici 19. stoletja) ter izpodrinil prvotno staroverženjsko obredje, ki pa v tem primeru ni bilo omejeno samo na Veržej, temveč tudi na druge štajerske in prekmurske kraje. Končno: ali pa sta morda oba obreda obstojala istočasno? Tedaj bi bil verženjski obred druga faza nekega celotnega obreda. Toda če hočemo na vsa ta vprašanja vsaj približno odgovoriti, moramo poprej priti na jasno s poglobitnim, tako rekoč osnovnim vprašanjem: kaj je prav za prav bosman, kaj ta ženitovanjski kruh predstavlja in pomeni, ter končno, katera dejanja so najznačilnejša za bosmanovo obredje in katera tvorijo njegovo praosnovo, njegovo osrednje bistvo?

IV.

V svetu proučevanja človeških kultur, narodov, ljudstev ter njih jezikov, verovanj, običajev, naselbin, noš in raznega orodja, so zmerom odločilne in poglobitne važnosti splošne, skupne lastnosti ali vsaj podobni znaki, ker ti vodijo k izvorom posameznih stvari na zemlji. Približati se bistvu bosmana in osnovni podobi njegovega obredja se torej pravi, prezreti vse ono, kar tri glavne obrede bosmana med seboj razdružuje, ter poiskati tista obredna dejanja in momente, ki so vsem trem obredom skupni ali ki so si vsaj med seboj soročni ali podobni.

³³ B. Orel, Nakolenčič, Etnolog XIV., str. 75–82.

Ob podrobnem pregledu poročil o štajersko-prekmurskem bosmanu najdemo, da so naslednje predstave, momenti, dejanja pri vseh treh poglavitnih štajersko-prekmurskih obredih bosmana več ali manj skupna, enaka ali med seboj podobna:

Staroverženjski obred.

- A) 1. Bosman je pogača v podobi deteta.
 B) 1. Bosman položijo nevesti v krilo. Pri tem ženske med drugim pojo:
- Darujemo ti bosman
 Zakona izgled, —
 Da bi ti dobila
 Ljubeznih detet!
- C) 1. Bosman se razreže in med goste razdeli.

Splošni vzhodnoštajerski poljedelski obred.

- A) 1. Bosman je »štruca«, ki po tej obliki pomeni potomce (Mursko polje).
 2. Bosman prinese gospodinja na rokah kakor malo dete (Mursko polje).
 3. Bosman je dete (Dravsko polje niže Ptuja).
 4. Bosman pomeni otroka (Sagojiči, Sv. Jurij ob Ščavnici).
 B) 1. Pravijo, da bosman »nakršujejo«, ko opravljajo razna poljska dela (Dravsko polje).
 2. Štruco »kršavljajo« (Haloze).
 3. Bosmane bi radi peljali h krstu (Dravsko polje).
 4. Z bosmani plešejo, da bo veliko naraščaja pri hiši (Sagojiči).
 C) 1. Bosmane krstijo na ime in priimek: Načetek Pojedek (ali samo Pojedež), kar se pravi: bosmane načno in jih pojedjo (vsa vzhodna Štajerska).
 2. Nevesta vsaki gospodnji »pol jenega bosmana« odreže (Mursko polje).
 3. Bosmane pojedjo, ženin in nevesta sta odslej neločljivo združena (ormoški okraj).
 4. Bosmane razrežejo, ene polovice ostanejo doma, druge polovice pa razrežejo v manjše kose in jih razdele med svate.
 5. Bosmane razreže nevesta in posamezne kose razdeli svatom (Ljutomer).

Prekmurski obred.

- A) 1. Bosman je »pletenik« (prekmursko ime za pleteno štruco).
 2. Bosman se imenuje tudi »fötiv«, t. j. nezakonski otrok (Gor. Lendava).
 3. Bosman je dete (Lipovci, okolica Sobote).

4. Zavitki, iz katerih je spleten bosman, pomenijo bodoče otroke v zakonu (Bogojina).

B) 1. Bosman krstijo lakole: družban in svatbica ga držita, belo oblečeni vprašuje, svatbica pa mu odgovarja: Čigavo je to dete? Si baba nora? Nato poškropi, kdo drug pa ga udari z metlo po hrbtu.

C) 1. Nad bosmanom čitajo evangelij velikonočnega ponedeljka, t. j. evangelij sv. Luke 24. pogl., 13—35, ki govori o tem, kako se je Jezus prikazal učencema na poti v Emavs. Važen in pomemben je za bosman stavek, ki govori o lomljenju kruha.

2. Starešina razdeli bosman tako, da vsak svat dobi nekaj.

3. Bosman razreže nevesta in posamezne kose razdeli odhajajočim svatom, ženinu, staršem in tudi nase ne pozabi (Rankovci).

Vse te predstave in dejanja pa lahko na kratko zgostimo v sledeča dejstva, ki so bistvena in značilna za bosman in njegovo obredje:

Osrednji obredni dejanji: Zaključno obredno dejanje:	I. Bosman je ženitovanjska štruca kruha, ki pomeni otroka. II. Bosman-otroka položijo nevesti v krilo. III. Bosman-otroka na različne načine krstijo. IV. Naposled pa je ime bosmanu-otroku le: Načetek, za tem Pojedež. Bosmane razrežejo, razdele in pojedjo.

V.

Najprej nam je treba pojasniti poglobitno dejstvo bosmanovega obredja: bosman je štruca kruha, ki pomeni otroka, nato pa prvo obredno dejanje: bosman-otroka položijo nevesti v krilo.

Silno obsežno, mnogovrstno pa tudi zelo zamotano je v narod-slovju poglavje tistih človeških podob (likov), ki se po obrednem dejanju in smislu z nakolenčičem skladajo ali so mu podobni, ki pa se z njim razhajajo prav po tem, ker niso živa človeška bitja kakor nakolenčič, ampak mrtvi predmeti. To je poglavje punčk, čeč ali lutk, poglavje namestnikov živega otroka, ki z njimi čarajo rodovitnost. V razpravi o nakolenčiču smo z otoka Sumatre spoznali leseno podobo otroka³⁴, ki jo žena, ki je brez otrok, drži v naročju v veri, da ji bo ta podoba izpolnila njeno željo. V antiki je devica na dan svoje poroke žrtvovala boginji zakona posebne punčke.³⁵ V ženskem samostanu v Smolensku pa je punčka odvrnila nerodovitnost.³⁶ Tudi

³⁴ Etnolog XIV., str. 87, J. G. Frazer, Der goldene Zweig, 1928, str. 20.

³⁵ Karl Gröber, Kinderspielzeug aus alter Zeit, Berlin 1928, str. 9.

³⁶ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Bd. VII., str. 396.

današnji ženitovanjski običaji evropskih narodov poznajo posebne dojenčke v povojih ter razne punčke iz cunj, iz slame ali iz testa. Če so iz testa, okrase z njimi često ženitovanjsko pogačo, sicer pa jih na različne načine pokažejo ali dostavijo nevesti: ali obesijo punčko s štorkljo na strop, ali jo prinese poštar v posebni škatli ali pa jo nevesti podtaknejo v posteljo. Na račun teh dojenčkov in punčk pada na ženitovanju mnogo šal in dovtipov.

Zakaj je človek posegel po punčkah kot namestnikih živega otroka, na to vprašanje nam je danes težko izčrpno odgovoriti, kajti vse preveč bi se oddaljili od našega predmeta. Nedvomno ima punčka ali lutka pri primitivnih naravnih ljudstvih svoj izvor v njih magično-religioznem nazoru. Zaradi tega pa je njeno mesto večinoma drugod, ne pa na ženitovanju, kajti vedeti moramo, da ona predstavlja predvsem malika, demona, boga.³⁷ Če pomislimo na stare Indijce, ki punčk na svojih ženitovanjih niso poznali, ampak so se nasprotno posluževali živega otroka, da so z njim čarali nevestino rodovitnost v zakonu, potem bomo o tem njihovem obredu dejali, da je vsekakor pristnejši in po smislu jasnejši in določnejši od običajaj s punčko. To velja prav tako za slovansko obredje nakolenčiča. Dopuščamo različna izhodišča običajaja s punčko, a eno je gotovo in zanesljivo: ko je svečano, vseskozi resnobno čarodejno obredje nakolenčiča, živega ženitovanjskega otroka, pričelo razpadati in sčasoma dokončno izginito in ko se je hkrati s tem začelo gledati na nevestino rodovitnost v zakonu kot na neko veselo, šaljivo ali dražljivo zadevo, tedaj so se na mnogih evropskih ženitovanjih pojavile punčke in dojenčki. V primeri z živim čarodejnim nakolenčičem predstavljajo te današnje evropske punčke brez dvoma nekaj drugotnega in dekadentnega, saj na priliko s slovenskih svatb vemo, da so v veliki meri zabavna svatovska šala ali burkast godčevski domislek. Ženitovanjsko punčko poznajo n. pr. Čehi, Nemci, Švicarji i. dr., toda pri preprostih balkanskih narodih jo bomo zaman iskali.

Te naše ugotovitve pa se seveda ne nanašajo na vse ženitovanjske punčke, med njimi zlasti ne na take krušne podobnjake, kot je velika ženitovanjska štruca bosman, ki so jo po Trstenjakovem poročilu spekli v podobi deteta. Vprašanje je, kako nam je razumeti to Trstenjakovo označbo. Verjetno bosman v staroverženjskem obredu ni imel stvarne podobe deteta, ampak je bil slično kot danes samo podolgovata pletena štruca, ki je kot taka veljala za podobo otroka. Štruca kruha je namreč res v obrisih podobna otroku v povojih, zaradi česar jo ljudje že od nekdanj kaj radi istovetijo s samim otrokom ali obratno otroka z njo. Saj mnogokrat slišimo, kako pravijo na kmetih v razgovoru dojenčku v plenici: »Ná, vzemi to štruco!« — Bosman kot podoba deteta je torej, ako površno gledamo, nastal na podlagi istovetbe štruce kruha z otrokom. Potem pa je še en

³⁷ HDA, Bd. VII., str. 388.

drug izvor bosmana-deteta, ta pa tiči globoko v kruhu samem, ali boljše, v pomenu ženitovanjskega kruha in njegove tesne, globoko segajoče povezanosti z otrokom.

Številni ženitovanjski običaji pri raznih narodih jasno kažejo, da ženitovanjski kruh ni samo znamenje svete zveze med ženinom in nevesto, ampak tudi ena izmed glavnih čarodejnih podob vse-zajemajoče plodonsnosti. Okrašena ženitovanjska pogača upodablja s svojo zunanjo obliko vso bodočo družinsko srečo in hišno blagostanje. Čaroven pomen pa pripisujejo na ženitovanjih tudi običajnemu hlebu kruha, odrezanemu kosu kruha, režnju, raznim kolačem itd. V Ziljski dolini ženinova mati ne pozdravi neveste z otrokom, pač pa med drugim s hlebom kruha.³⁸ Marsikje v Rusiji pa dajo nevesti v naročje dva kruha.³⁹ Dalje v Ukrajini sprejme ženinova mati poročni par z dvema kolačema v roki. Oba kolača položi nevesti na glavo in nato pokrije par s platnom.⁴⁰ Tudi v Beli Rusiji pričaka ženinova mati nevesto s kruhom.⁴¹ V vseh teh običajih nastopa kruh brez otroka, pa navzlic temu bolj ali manj meri na rodovitnost.

Po teh običajih pa naletimo na ženitovanjske prizore, kjer se kruhu pridruži živ otrok. S skupnim nastopom kruha in otroka je ženitovanjska misel na bodočo nevestino rodovitnost še bolj okrepjena. Tu se moramo v prvi vrsti spomniti kraškega pokolenčiča, ki mu nevesta daruje med drugim tudi hleb belega kruha.⁴² Belokrajskemu nakolenčiču pa nevesta natakne na roke mali kolaček, nakolenčaj imenovan.⁴³ V nekaterih pokrajinah na Poljskem sprejmejo nevestini starši poročni par s kruhom in majhnim otrokom.⁴⁴

To pomenljivo druženje kruha z otrokom prehaja v tesno medsebojno povezanost, ki pa se kaže samo na kruhu. Pri tem mislimo na velike slavnostne ženitovanjske pogače in štruce, ki so okrašene s testenimi punčkami. Beli Rusi na priliko pekó ženitovanjski »korovaj«, na katerem so majhne deklice in dečki iz testa.⁴⁵ Prav tako poznajo Čehi velik kolač, na katerem figura iz testa predstavlja majhnega otroka.⁴⁶

Naposled pa se tudi kruh sam povsem neodvisno od majhnih ukrasnih testenih figur preobrazi v podobo deteta oz. punčke. Čehi imajo poseben kolač »calta« (Zelte), ki je neke vrste punčka podolgovate oblike, podobne storžu.⁴⁷ Enako tudi Poljaki poznajo ženitovanjski kolač v podobi punčke.

³⁸ F. Marolt, Tri obredja iz Zilje, Ljubljana 1935, str. 33.

³⁹ Dr. J. Piprek, Slawische Brautwerbungs- u. Hochzeitsgebräuche, 1914, str. 33.

⁴⁰ Piprek, str. 44.

⁴¹ Piprek, str. 65.

⁴² Novice, 1856, str. 27.

⁴³ Slovan, 1914, str. 232.

⁴⁴ Piprek, str. 82.

⁴⁵ Piprek, str. 59.

⁴⁶ Piprek, str. 91.

⁴⁷ Piprek, str. 95.

V ozki neposredni zvezi z otrokom pa so razni predmeti, ki veljajo za namestnike kruha, med njimi zlasti dva: sito in nečke. S sitom se preseje moka, v nečkah pa se mesi testo za kruh in, kar je zelo važno, kopljejo in zibljejo dojenčki. Tako n. pr. v slovaških ženitovanjskih običajih sede nevesta na nečke, da bi bila rodovitna v zakonu.⁴⁸ Mnogovrstni pa so običaji s sitom. Med njimi naj omevimo zgolj ženitovanjski običaj iz Bosne, kjer prožijo nevesti na kobju moškega otroka in sito.⁴⁹

Toda sezimo še globlje, osvetlimo končno še vire kruha kot najvernejše in najpristnejše glasnike nevestine rodovitnosti: žito, žitno klasje, žitno zrnje. Kajti v ženitovanjskih običajih bomo našli, da sito, ki ga podajo hkrati z otrokom nevesti, ni prazno, ampak napolnjeno z različnimi žiti. Dalje krasi nevestino glavo često venec iz žitnih klasov. Žene pa ponekod obsipavajo novoporočenca z žitnimi zrni ter pri tem verujejo: kolikor zrn se prime nevestine obleke, toliko otrok bo imela nevesta v zakonu.⁵⁰ — Vsi ti običaji in verovanja nam dovolj jasno pričajo, kako je žitno zrnje po preprostem ljudskem pojmovanju čarodejno istovetno s telesnim plodom.⁵¹ Ako se zdaj ob viru kruha spomnimo bosmana in njegovega pomena, moramo o tej prastari ljudski predstavi o čarodejni zvezi med žitnim zrnjem in telesnim plodom na kratko ugotoviti, da je prav ona daljni počtetnik takega čarodejnega ženitovanjskega kruha, kot je štajersko - prekmurski bosman v podobi štruca-otroka.

Po vsem tem bosman resnično predstavlja spojitev obeh svatbeno-obrednih predmetov, otroka in kruha, v posebno okrašeno ženitovanjsko štruco, predstavljaajočo otroka. Otrok in kruh sta v bosmanu tako tajno, nerazdružno med seboj povezana kakor žitno zrnje in telesni plod, ali, če je dovoljena nadaljnja primerja, kakor dojenček in testo v nečkah.

Na podlagi te tako utrjene ljudske predstave o kruhu-otroku je stari Verženjec kaj lahko zamenjal živega ženitovanjskega otroka-nakolenčiča z ženitovanjskim kruhom bosmanom v podobi deteta. Kakor Belokrajinec posadi nakolenčiča nevesti na kolena, podobno je stari Verženjec položil bosman-deteta nevesti v krilo ter s tem izrazil željo po potomcih, ali kakor pravi pesem, ki so jo tedaj peli:

D a b i t i d o b i l a
l j u b e z n i h d e t e t !

⁴⁸ Piprek, str. 107.

⁴⁹ Piprek, str. 130.

⁵⁰ W. Mannhardt, *Mythologische Forschungen*, 1884, str. 360.

E. Samter, *Die Religion der Griechen*, 1914, str. 25.

⁵¹ S tem se ujema ljudska vera iz Slovenskih gor na Štajerskem, ki predpisuje, kako se ubrani ženska otrok: »Ko pride od poroke, se mora skriti v kuhinjo in vreči skrivoma na ogenj pest pšeničnega zrnja, da zgori. S tem sežge svojo rodnost. (Ign. Koprivec, *Kmetje včeraj in danes*, str. 156.)

Iz razprave o nakolenčiču⁵² pa vemo, da posaditev otroka nevesti na kolena ali v krilo v svojem globljem smislu ni nič drugega nego čaranje rojstva bodočega nevestinega otroka.

Bosman v staroverženjskem obredju pa se porazširja v podobo obče kmetove sreče in rodovitnosti. Pesem sama pravi: bosman je zakona izgled, to se pravi, podoba zakona. Na bosmanu samem je videti celo gospodarstvo, petelinčke, kravičke itd. In ko polože bosman-otroka nevesti v krilo, žele: da bi novoporočenca pila v zakonu sam sladki med, da bi bila srečna, da bi bile polne njune parme in klet. Prav v tem, da staroverženjski bosman-otrok predstavlja tudi podobo kmetove obče blaginje, pa se razlikuje od ženitovanjskega nakolenčiča, ki v glavnem ostaja v mejah svojega osrednjega pomena.

VI.

Tega poglavja o bosmanu-otroku pa nikakor še ni kraj. Iz sveta ženitovanjskih običajev moramo prestopiti v območje drugih običajev in obredov, ker je vendar potrebno, da osvetljimo bosman še z druge strani, kajti le na ta način nam bodo on, z njim pa njegova osrednja obredna dejanja dokončno pojasnjena.

Po ženitovanju bosman ne mine in še dalje ostane verni spremljevalec otroka in njegov čarodejni dvojnik. S tem hočemo reči, da se ponovno pojavi prav v času, ko je svojo poročno nalogo uspešno izpolnil. Torej se pojavi ne kot dvojnik otroka, ki ga šele čarajo in si ga želijo, temveč kot spremljevalec otroka, ki je na pol ali že ves živa stvarnost. Bosman je ponekod v Prlekiji že tako prešel v pojmovanje otroka, da se zdi, ko da prestopa svoje čarovne imaginarne svetove in postaja otrok sam, ki ga je žena zanosila ali porodila. O tem nas prepričuje tale zanimiva podrobnost iz prleškega življenja: Ko ščavničarji osumijo poročeno ženo (pa tudi neporočeno dekle), da je noseča, tedaj jo takole podražijo: »No, Micika, a bo bosman?«⁵³ S tem prav za prav vprašajo: Ali bo otrok? Seveda moramo to dražilno vprašanje še dalje tako razumeti: No, Micika, ali bo zopet prišla štruca bosmana? In kdaj naj bi bosman zopet prišel, kje naj bi se zopet pojavil, kdaj in kje naj bi znova igral svojo čarodejno vlogo, če ne prav o priliki poroda in krsta otroka, v porodnih in krstnih običajih.

In res velja ženitovanjski bosman tudi za krstni kruh, to pa ne toliko pri Štajercih in Prekmurcih kakor pri Slovaki h. Na Slovaškem (okraj Turiec in okolica Nitre) je bosman (bosvan, boslan) znan kot ženitovanjski in kot krstni »kolač«. Ta kolač je podolgovate oblike, je trojno pleten ter meri v dolžino večinoma 80 cm.⁵⁴

⁵² Etnolog XIV., str. 74—95.

⁵³ Povedala Katarina Zorman por. Guček.

⁵⁴ Pismena sporočila Matice Slovenske (Turčiansky svätý Martin) ter prof. dr. Isačenka, Bratislava.

Kako Slovaki v svatbenih in krstnih običajih vpeljujejo svoj bosman, žal še ne vemo, a eno je vsekakor gotovo, da je poglavitni kolač na slovaških ženitovanjih »radostnik« (radosnik)⁵⁵, medtem ko ima bosman več veljave kot veliki svečani kolač pri krstu. Kaj značilno je, da so stari Slovaki svoje dni na ženitovanjih takole izrazili svojo željo po potomcih:

*Dag Bože, dag Bože to o rok dožit nám,
aby na radostnjik prišiou zasa bosman!*⁵⁶

S tem, da so Slovaki na ženitovanju prosili Boga, da bi ob letu za radostnikom prišel zopet bosman, so si prav za prav želeli krstnega kolača bosmana, to se pravi — otroka.

Sled za bosmanom kot krstnim kruhom najdemo tudi v vzhodnoštajerskih krstnih običajih, med njimi zlasti na krstnih pojedinah ali gostijah, v tako imenovanih »krstitkah«. Krstitke prirejajo tisti Štajerci, ki se še drže starih običajev, navadno v 8 do 14 dneh po krstu, ko je porodnica že ozdravela in šla v cerkev k vpeljevanju, da se očisti. Tedaj že lahko ona sama postreže gostom. Bosman pa prinese na krstitke otrokova botra ter ga daruje materi (Ščavniška dolina).⁵⁷ Štajerski krstni bosmani niso tako veliki kot ženitovanjski, nego malo manjši in seveda so tudi preprosteje okrašeni. Krstne bosmane poznajo le imovitejši kmetijski ljudje na vzhodnem štajerskem, predvsem kmetje, ki se jim ta navada zdi še imenitna in so jim pri sreju stari krstni običaji. Krstni bosmani so na štajerskem brez vsakšnega obreda.

Bosman lahko primerjamo s starim štajerskim »veselim kruhom« (Zdole)⁵⁸, kajti oba se pojavljata na ženitovanju kakor tudi ob krstu: »Kadar k poroki gredo, nese vodilja s seboj veselega kruha, ki ga deli med vse one, ki goste na poti v cerkev in iz cerkve srečujejo. Isto tako deli boter veseli kruh, ko mater z otrokom v cerkev spremlja.« Dalje na Sp. štajerskem (v okolici Celja) »pošlje botra materi ‚pogačo‘, to je dva hleba belega kruha, babica in vsak prejšnjih otrok dobi eno štruco.«⁵⁹ Iz Valvasorja posnemamo, da so tudi stari Gorenjci poznali na svojih krstnih pojedinah velike »po-

⁵⁵ Časopis Muzealne slovenske družbe. XIV., str. 116. — Ant. Václavík, Podunajská dedina v Československu, 1925, str. 254.

⁵⁶ Jan Kollár, Národní Zpiewanky čili písně světské Slováků v Uhrách, v Budjně 1834, I., str. 243 in dalje II., str. 507: *Bosman, boswan, veliký koláč při křestu*. — Fr. St. Kottl, Česko-německý slovník, 1887, str. 1040. *Bosman, boswan, veliký koláč při křtinách, radostnik*, Slov. Koll. Zp. II., 507, *Dag Bože, to o rok dožit nám, aby na radostnik přišiol zasa bosman*, Ib. I., 243. — Mir. Kálal, Slovenský slovník z literatury aj nárečí, 1924, str. 35.

⁵⁷ Povedala Katarina Zorman por. Guček.

⁵⁸ Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, 1884, str. 83.

⁵⁹ Pajek, Črtice, str. 208.

gače.⁶⁰ Na Dolenjskem (v Sodražici) pa je še nedavno prinesla botra krstno pogačo, ki je bila velika, po vrhu pletena štruca belega kruha.

Preden iz krstnega bosmana izvajamo zaključke, bo za nas vsekakor poučno, da spoznamo še razne rojstne in krstne kruhe pri drugih narodih, zlasti take, ki so bosmanu podobni, razen tega pa tudi njih smisle, namene in cilje. Tako spečejo Poljaki v okolici Krakova krstno punčko, štruco, ter verujejo, da je od njene velikosti odvisna sreča novorojenega otroka.⁶¹ — V Galiciji pa oče položi na mizo pred botra dva večja hleba kruha, pred botro zopet dva, pred babico pa tri hlebe, nakar prižge tri sveče: eno na oknu, drugo na steni in tretjo na peči. Potem boter, botra in babica zložijo vse hlebe skupaj, jih poklanjajo in prepevajo »na mnoga leta«.⁶² — V Švici pečejo ob rojstvu oz. krstu posebne pletene štručke, imenovane »Kindbettibrot«, medtem ko poznajo Danci krstno pecivo »barnefod«, t. j. otroška noga.⁶³ — Švedi in tudi drugi narodi pa polagajo kruh nekrščenemu otroku v zibel in sicer z namenom, da bi ga zavarovali pred uroki. Po stari veri ni namreč nihče bolj izpostavljen zlim duhovom kakor prav otročnica in novorojenec. S to vero je v zvezi ponekod običaj, da mati otroku, preden ga nesó h krstu, zatakne za pas kos kruha.⁶⁴ Tudi babica si rada vtakne v svoje nedrje krajec kruha, prav tako mati, ko se poda z otrokom v cerkev k vpleljanju.

Lahko bi navedli še mnogo krstnih obredov in običajev, ki kažejo, da opravlja krstni kruh svoje posebno določeno delo, toda ti bežno opisani primeri so nas dovolj dobro poučili, kaj je prav za prav krstni kruh in kaj njegov splošno veljavni smisel in namen. Ta smisel in namen pa se naravno skladata s poslanstvom krstnega bosmana. Zdaj ob rojstvu in pri krstu ima bosman večinoma drugačne naloge kot pa na ženitovanju: novorojenca varuje pred demoni in raznimi nezgodami ter skrbi za njegovo dolgo in srečno življenje, kakor da bi bil njegov dobri duh. Vendar za naša razmotrivanja o ženitovanjskem bosmanu ni toliko važno, kaj vse ima bosman pri rojstvu in krstu otroka opraviti, za nas je predvsem dragoceno že odkritje samo, da je bosman navzoč pri krstu otroka. To dejstvo nam dokončno potrjuje, da je bosman v resnici trdno in neločljivo povezan z otrokom, da je otrokov veliki obredni spremljevalec in tako rekoč njegova druga, čarodejna podoba.

⁶⁰ J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain*, 1689, VI. knj., str. 282.

⁶¹ J. St. Bystron, *Slovańskie obrzedy rodzinne*, Kraków, 1916, str. 112.

⁶² Bystron, str. 112.

⁶³ Dr. M. Höfler, *Gebildbrote bei der Geburts-, Wochenbett- und Tauffeier (Geburts- und Namenstag)* v *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* XV., 1909, str. 101.

⁶⁴ Bystron, str. 48/49.

V drugi vrsti pa nas seveda zanima, ali je krstni bosman kaj vplival na ženitovanjski bosman. Katere momente in dejanja je krstni bosman vnesel v ženitovanjske bosmanove obrede? Ali so morda kateri drugi vplivi, ki so povsem neodvisni od krstnega bosmana?

Poglejmo natančno vse tri poglavitne štajersko-prekmurske obrede bosmana in vsa tista dejanja in momente, ki smo jih označili, da so vsem trem obredom več ali manj skupni ali vsaj med seboj podobni!

Najznačilnejši med obredi bosmana z vidika krsta in krstnih običajev je nedvomno prekmurski obred. V tem obredu odkrijemo najprej daljne vplive nekih posebnih ljudskih krstnih običajev, ki pa niso v zvezi s krstnim kruhom, zaradi česar jih malo poprej tudi nismo prikazali. Te običaje izvajajo razni evropski narodi, spadajo v vrsto čarodejnih krstnih zagovorov ter tu in tam kažejo vplive krščanskega eksorcizma, t. j. zaklinjanja hudobnega duha. Z prekmurski obred bo morda poučen madžarski primer takega krstnega običaja:⁶⁵ Ko se boter in botra povrneta s krščencem od krsta domov, jih na kuhinjskem pragu pričaka stara žena ter jih vpraša: »Kaj prinašate?« Boter in botra pa na to odgovorita: »Nedolžno ovčico.« — To vprašanje stare žene (Kaj prinašate?) je precej podobno prekmurskemu vprašanju: »Odkod je to dete?« — Mimo tega pa smo v prekmurskem obredu pozorni na metlo, ki z njo udarijo krstitelja bosmana po hrbtu. Ali ni metla poleg sekire staro in dobro preizkušeno obrambno sredstvo zoper razne zle duhove, ki obletavajo novorojenca in krščenca? Seveda vsi ti prizori iz ljudskih krstnih običajev, povrh njih pa še obrambni krstni rekvizit v obliki metle, so se na prečuden, šaljiv način zbrali v našem prekmurskem obredu, ki se nam zdi, ko da bi bil svojevrstna uprizorjena ženitovanjska parodija na krstne obrede in običaje.

Splošno pa tako v prekmurskem kakor tudi v štajerskem poljedelskem obredu spoznavamo površne vplive pravega krščansko-cerkvenega obrednega krščevanja. To krščevanje prekmurski obred celo posnema (prim. ko »belo oblečeni« [duhoven] z vodo poškropi bosman, nad njim čitajo evangelij itd.; dalje na bosmanu je papirnat duhoven v beli srajci), v splošnem štajerskem poljedelskem obredju pa je cerkveni obred krsta prisoten kot tajno, a zdaj pa zdaj živo ozadje. V tem štajerskem obredju najdemo namreč mnogo dejanj ter oznak in imen za ta dejanja, ki vsa povsem jasno merijo na resnični obred krsta. Tako pravijo, da bosman nakršujejo, kršavljejo, da bi radi krstili, da bi bosmane-otroke radi h krstu peljali, naposled pa bosman tudi res krstijo ter mu dajo slično kot pri pravem krstu ime in priimek. Za staroverženjski obred pa je značilno, da ne razodeva nobenih vplivov krstnih obredov ali običajev, kar je popolnoma razumljivo, saj ta štajerski obred čara nevestin porod.

⁶⁵ Die öster.-Ung. Monarchie in Wort und Bild. Ungarn II., 1891, str. 94.

Tako smo pri premurskem obredu dognali na eni strani posebne vplive ljudskih krstnih običajev, na drugi strani pa pri prekmurskem in splošnem štajerskem obredu obči vpliv cerkvenega krstnega obreda. Kako naj si te vplive na kratko in najboljše razložimo? Ali je morda krstni bosman povzročil, da so v ženitovanjske obrede pričeli vhajati razni krstni momenti? Dopuščamo sicer možnost, da je navzočnost bosmana pri pravam krstu posredno zakrivila, da je ženitovanjski obred bosmana sčasoma dobil neko svojo posebno podobo krsta, vendar mislimo, da je sledeča razlaga najboljša in najverjetnejša: Kakor hitro se je bosman v podobi štruce-otroka pojavil na ženitovanju, je moral sčasoma po zgledu iz resničnega krščanskega življenja poleg poroda čarati tudi krst bodočega nevestinega otroka, kajti v življenju je porod otroka tesno združen z njegovim krstom, krst sledi porodu v najkrajšem času ter mu je po ljudskem mišljenju docela enakovreden. Iz tega se dá torej končno sklepati, da je staroverženjski obred poroda prvotnejši od vseh drugih obredov, ki jih prepletajo razna krstna dejanja in momenti.

VII.

Po pojasnitvi dveh najznačilnejših dejanj bosmanovega obredja, to je poroda in krsta, ki oba tvorita njegovo osrednje bistvo, se lahko približamo poljedelskemu obrednemu prizoru splošnega štajerskega obreda. Ta prizor je tudi tako značilen in svojevrsten, da si brez njega štajerskega ženitovanjskega bosmana dandanes sploh ne moremo predstavljati. Vsa poročila tam od leta 1882. opisujejo ali omenjajo le ta poljedelski prizor, zaradi česar ga moramo jemati, ako ne kot praosnovno in bistveno, na vsak način pa kot eno najznačilnejših, splošno razširjenih obrednih dejanj bosmana. Mi ta prizor kratko in enostavno imenujemo »poljedelski obred ali prizor«, toda poslušajmo, kako mu ljudstvo pravi. Na Dravskem polju pravijo, da »bosman nakršujejo«, v Halozah pa »kršavljajo« štruco: gnojvoženec, zoranec itd. Tudi drugod pravijo, ko ta poljedelski prizor izvajajo, da bosmane krstijo. Potemtakem vsi ti poljedelsko-mlinarsko-pekovski opravki, ki jih nosilci bosmanov v tem prizoru koreografsko prikazujejo in ki prav za prav predstavljajo nastajanje kruha bosmana, niso nič drugega kot neke vrste krst, če ne pravi, pa vsaj predhodni, ki se vrši pred glavnim krstom, t. j. pred zaključnim obrednim dejanjem in ki se imenuje: Načetek Pojedek. V tem se kažejo krstni momenti splošnega štajerskega obredja, ki ga ohlapno vežejo z osrednjim porodno-krstnim dejanjem bosmana.

V štajerskem poljedelskem obrednem prizoru razlikujemo tele njegove bistvene sestavine oz. momente:

1. Prinos bosmanov v hišo pred starešino.

2. Dvogovor med starešino in pozavčinom, ki nosilce bosmanov vodi.
3. Prikaz poljedelskih opravkov:
 - a) gostüvanjska pesem;
 - b) ples z bosmani.

Torej najprej okrašene bosmane prineso v hišo. Pozavčin nosi največji in najlepši bosman ter bi ga rad daroval starešini. Zdaj se razvije med starešino in pozavčinom obredno določen dvogovor, ki je večinoma šaljivega značaja ter tvorijo njegovo vsebino napake bosmana, ki se jih starešina sproti izmišljuje in jih ukazuje popraviti, kajti šele po teh popravkih je voljan sprejeti podarjene bosmane. Rad ali nerad mora pozavčin hkrati z ostalimi nosilci bosmanov označene dozdevne napake s petjem in plesom popraviti. — Ako želimo to štajersko poljedelsko obredje pravilno vrednotiti, ga moramo najprej primerjati s podobnimi ženitovanjskimi obredi. V Medjimurju (Cirkovljan) n. pr. prineso na mizo pred »šereg kapitana« okrašeno zeljnato glavo. Sledi nagovor »šereg kapitana«, potem plešejo, drug drugemu nazdravljajo, vprašujejo itd.: »Više puta se ovako prekine ples i oni dođu pitati, da li su gotovi. Svaki put moraju reći, šta su radili, na pr. orali, sijali, branali, ali kad treba potući grude i pobirati piriku, pomaže im sva prisutna rodbina i najzad na gotov posao među sv. križ (t. j. sad svi plešu).«⁶⁶ — V Budinščini (Hrv. Zagorje) pa prineso v hišo tri mlada dekleta (»pernice«) v skledah »mladinsko pečenko«. Godba zaigra, dekleta s skledami v rokah nekolikokrat zaplešejo in med plesom postavijo jed na mizo.⁶⁷ — O pohorskem »štrucu« vemo, da ga s plesom prineso pred darovalca. — Na Zgornjem štajerskem so znani posebni plesi na ženitovanjih kakor n. pr. »Gugelhupftanz«, dalje »Tanz der Speisenaufträgerinnen«. V vseh teh plesih prinašajo dekleta v sobo jedila, ki so okrašena z gorečimi lučkami, ter jih polagajo pred poročni par.⁶⁸ Seveda prinašanje in polaganje poglobitnih ženitovanjskih jedi, to je v prvi vrsti ženitovanjske pogače, pa ne poteka povsod tako gladko, kajti pogača je dragocena obredna jed, ki jo je ali težko dati iz rok ali pa ima toliko napak, da jih morajo darovalci popraviti. Iz Valvasorja zveemo, kako so stari Dolenjci na svojih ženitovanjih vpeljevali pogačo ali presnec. »Prinese jo družje, pokaže gostom in dela, kakor bi jo hotel spet odnesti. Starešina pa ga prosi, da bi jo pustil na mizi. Tako se oba dolgo prerekata, dokler se družje le dá pregovoriti, da jo izroči starešini.«⁶⁹ V Dražgošah na Gorenj-

⁶⁶ S. Marija Iona Blažeka, Cirkovljan u Medjimurju. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. XXXII., sv. 1., str. 199/200.

⁶⁷ Slavka Brolich, Svadbeni običaji u Budinščini (Hrv. Zagorje), Etnografska istraživanja i građa II. Zagreb 1940, str. 152.

⁶⁸ Die Öster.-Ung. Monarchie in Wort und Bild. Steiermark (Deutschen) 1890.

⁶⁹ Dr. M. R u p e l, Valvasorjevo berilo I. 1936, str. 217. — Valvasor, VI., str. 290.

skem pa so v starih časih z okrašenimi pogačami na glavi priplesali v hišo. Ponudili so jih starešini rekoč: »Mlinska kolesa imamo, ti jih prevzemi.« Sprva se jih je starešina branil, razne vzroke si je izmišljal, končno pa jih je le prevzel.⁷⁰ — Kakor vidimo, je ta dražgoški starešina precej podoben prleškemu starešini, ki se tudi na svoj način otepa bosmanov.

Splošno moramo ugotoviti, da so vsi ti ženitovanjski obredni dvo govori in plesi z jedmi v precejšnji meri skupna zadeva alpsko-panonskega ljudstva, mnogih evropskih narodov, in da ima štajerski poljedelski obred bosmana svojo osnovo, iz katere se je razvil, prav v tem ženitovanjskem prinašanju in polaganju jedi na mizo pred starešino ali pred poročni par. Moramo pa seveda hkrati priznati, da naš štajerski poljedelski obred kaže tudi svoje posebnosti, iz katerih navsezadnje odseva svojstvena zemlja bosmana in njegovih plesalcev. In v čem se kažejo te posebnosti, ki jih do zdaj drugod nismo zasledili, kaj predstavlja glavno značilnost tega obredja? Nikakor ni nekaj svojevrstnega, če prineso bosmane v hišo in jih ponudijo starešini, ki se jih brani, kajti to je več ali manj splošni običaj, tudi ne, da morajo nosilci bosmanov opraviti razna poljska dela, poglavilna in redka posebnost šaljivega dvogovora med pozavčinom in starešino v tem obredju je dejstvo, da ima kruh bosman napake in da je te napake treba s ponovnimi poljskimi, mlinarskimi in pekovskimi deli popraviti. Če štajerski poljedelski obred z vidika tega dejstva dobro premislimo, tedaj najdemo, da nam odkriva neko življenjsko resničnost, človeško lastnost, ki je značilna za prleškega in sploh za panonskega človeka. Odkriva nam namreč silno panonsko občutljivost in smisel za dober kruh. Pravemu Panoncu, ki se ponaša z bogatimi žitnimi polji, ni nobena moka dovolj dobro zmleta, noben kruh zadosti dobro pečen, tudi vsakdanji ne, kaj šele tak svečani kruh, kot je bosman, ki pomeni bodočega nevestinega otroka in ki ga na koncu razrežejo, razdele in pojedó. Ženitovanjski bosman mora biti res nad vse dober, žlahten kruh, zato ga je treba speči iz najboljše pšenične moke, zato ga je treba še na gostüvanju popraviti in zboljšati, prehoditi mora še enkrat od začetka do konca vso svojo razvojno pot, ali z drugimi besedami, treba ga je poprej obredno očistiti, treba ga je preroditi, kar se zopet pravi, darovalci-nosilci bosmanov morajo gnoj voziti, orati, sejati, žeti, mlatiti, mleti, peči... Tak poljedelski obred, ki na ta način postavlja v središče vsega kruh in njegov preporod, je moral nastati resnično samo v takem ravninskem žitorodnem svetu, kot je prav štajersko-panonski.

Podoba teh poljedelskih opravkov pa je stvarno gostüvanjska pesem, poleg nje pa ples; torej poljedelstvo ni mimično predstavljeno kot ponekod v Medjimurju (prim. kolo »Plej baba leneka«),

⁷⁰ B. Orel, Od kruha do »malega kruhka«, Etnolog X.—XI., str. 209.

ampak koreografsko in pevsko. Z gostüvanjsko pesmijo smo se seznanili v poročilu Jos. Karbe iz l. 1882., pozneje pa iz zapisa učitelja Zacherla. Če pri obeh najvažnejših poročilih o štajarskem bosmanu, pri Trstenjakovem in Karbinem, vpoštevamo kronološki vidik ter po njem določimo splošnemu štajarskemu poljedelskemu obredu kasnejši nastanek in drugoten značaj, potem o gostüvanjski pesmi prvi trenutek ne moremo misliti drugega, kot da je nastala hkrati s celotnim obredom, torej po letu 1858. enkrat. Toda presenetljivo je, da je Peter Dajnk o že l. 1827. v svoji zbirki štajarskih posvetnih pesmi⁷¹ objavil starejšo inačico te gostüvanjske pesmi pod naslovom »Gostüvanje«:

1. Mi pa mamó ženiha
Mladega no lepega.
Hopsasa!
Hajsasa!	} stalni
} pripev	6. Gosi, rece túčne so,
Da več žmetno hodijo.
Gostüvanja se vžimo!		7. Tele pa četerti ma
Tak, kak glava jünčova.
2. Túdi mamó sneho mi
Lepo v cvetni mladosti.		8. Kúri no kapüni že
Bedre majo maclaste.
3. Zenih, sneha sta oba
Lepo dnes opletena.		9. Mele v hrami znajde se,
Kak či sneg košato gre.
4. Zdaj je miza puna vsa
Jedi, vina sladkega.		10. Vina v kleti mamó mi
Tak! kak vode v stüdenci.
5. Bik nam že podkermnen je,
Svinje pa debele vse.		11. Igerci nam čmigajo,
Na skakaj vsi plešemo.

Naslednjo inačico pa je zapisal v Prekmurju Stanko Vraz in sicer le dve kitici. Štrekelj jo je objavil pod naslovom »Gostovanje bomo imeli«:⁷²

Snočkaj sem se jokala, Kaj sem ne večerjala — Hopsasa, hajsasa! Gostüvanje (s)mo mejli.	Mi pa mamó štiri vogli, Per sakšem vogli zet stoji — Hopsasa, hajsasa! Gostüvanje mo mejli.
--	--

Ako Dajnkovo pesem »Gostüvanje« primerjamo s Karbino inačico, tedaj najdemo, da Karbina in tudi vse kasnejše inačice opevajo zgolj gostüvanjske osebe: ženina, sneho ali snehico, starešino, posnehajli, združba, svate in goste, medtem ko je Dajnkova inačica mnogo

⁷¹ Peter Dajnk o, *Sto ino petdeset posvetnih pesmi ino vganek med slovenskim narodom na Štajarskem. V Radgoni 1827*, str. 42–44. Pesmi je objavil Dajnk o v svojem črkopisu, po njem imenovani dajncici. Da je mnogo pesmi v tej zbirki vzetih iz naroda, priča ta Dajnkova zahvala v predgovoru: »Tudi vsim pevcom, kerí so na mojo prošnjo iz mnogoterih stranov eden drugega primarili, k meni priti ino svoje pesmi dati zapisati, povem mojo serčno zahvalo.

⁷² Dr. K. Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi III.*, str. 238 (št. 5263).

gostobesednejša, toda, kar je zelo značilno, od oseb omenja le ženina, sneho in igrece (godce), večina kitic pa se nanaša na jedi, na vino, na domačo živino, na perutnino in na druge kmetijske dobrote. Na prvi pogled bi dejali, da je poznejša Karbina inačica slavnostnejša ter nalašč prirejena za bosmanovce, Dajnkova pa je videti kot pesem, ki jo pojó veselí in razigrani gostüvanjščarji, ko sedijo za polno mizo, vendar zadnja kitica zopet bolj meri na ples. Vrazova inačica pa dokazuje, da Prekmurci te pesmi niso poznali in da so nekatere njene kitice slabo ujeli. Začetni vrstici prve kitice prekmurske inačice sta zaneseni v pesem od drugod. Ta inačica predstavlja zadnjo ostalino štajerske inačice slično kot ona z Dravskega polja pri Ptujju.⁷³ Splošno pa moramo o gostüvanjski pesmi ugotoviti, da njeno besedilo ni enotno, da bosmana prav nič ne omenja in da se nikakor ne ujema z vsebino štajerskega poljedelskega obredja.

Gostüvanjsko pesem pa pojó bosmanovci po napevu ter po njem tudi plešejo. Ta napev pa je izrazito plesnega značaja (polka) ter je bržčas mnogo starejši od besedila gostüvanjske pesmi, ki je bilo pozneje prirejeno na ta plesni napev. Nikakor ne nameravam osegati v področja, ki so izključna zadeva glasbenega narodopisca ali slovstvenega zgodovinarja, opozoriti hočemo le na več vprašanj, ki se nam odpirajo ob gostüvanjski pesmi in plesu štajerskega poljedelskega obredja. Ta vprašanja naj bi bila: Ali so Dajnkovo inačico peli tudi pri plesu? Od kod poteka plesni napev? Ali je ta ples zašel na gostüvanje iz drugih ljudskih običajev? Koliko je melična črta štajerskega plesa z bosmani podobna ziljskemu Visokemu reju in slovaškim podkarpatskim koledam? Kako in kdaj je nastala gostüvanjska pesem? Itd. Šele po razrešitvi teh in drugih vprašanj, razen tega pa potem, ko nam bo doteklo potrebno gradivo, tuje in domače (predvsem moramo podrobno spoznati slovaške običaje in obrede okrog bosmana), nam bo mogoče podati dokončno sodbo o štajerskem poljedelsko-plesnem obredju in njegovem nastanku.

Danes moremo zgolj to ugotoviti, da štajerski poljedelski obred ali pravilneje: poljedelski obredni prizor splošnega štajerskega obreda sestavlja mnogo raznorodnih elementov, eni so starejši, drugi mlajši, med njimi so zlasti: ženitovanjski običaj slavnostnega prinašanja jedi na mizo, šaljivi dvogovor med pozavčinom in starešino, gostüvanjska pesem, ples. Vsi ti elementi so v vzhodnoštajerskem ženitovanju gotovo živeli svoje ali samostojno ali skupno obredno življenje že mnogo poprej, kakor jih je ujelo Karbino poročilo l. 1882. v Slov. večernicah, in tudi že sočasno s staroverženjskim obredjem. Kakor na eni strani domnevamo, da je bil poljedelski obred prvotno bolj znan zapadnejšim predelom vzhodne Štajerske, tako je na drugi

⁷³ Trikut, trikut, trikut je,

v vsakem kotu so gostjé,

hopsasa, narejsasa,

gostüvanje se vživa. — B. Orel, Ženitovanjski običaji na Dravskem polju niže Ptujja, Etnolog XVI., str. 110.

strani verjetno, da je ta poljedelski obred splošnega štajerskega obredja svoječasno tvoril neko uvodno obredje k staroverženjskemu obredju poroda: poljedelski obred se je namreč izvajal prvi dan na nevestinem domu, drugi intimnejši obred poroda pa drugi dan na ženinovem domu, preden je šla nevesta spat. Potemtakem se nam prikažeta oba obreda, staroverženjski in poljedelski, povezana v neko skupno, celotno obredje, v katerem pa si nista bila v navzkrižju, kot bi sprva površno mislili, zlasti ne, ko zdaj vemo, da je smisel poljedelskega obrednega prizora obredno očiščenje kruha bosmana oziroma njegov prepород. In kaj naj bi bilo naravneje in skladneje, ko da rojstvo ženitovanjskega otroka obredno spremlja ali pa ga uvaja rojstvo ženitovanjskega kruha samega. — Ščasoma pa je poljedelsko obredje v tej podobi, kot jo še danes poznamo, prevladalo in zatrlo staroverženjsko obredje. Poljedelsko obredje je bilo namreč veselo, dovtipno in polno šaljivih dramatičnih prizorov in se je priljubilo štajerskemu ljudstvu bolj kot staro obredje poroda, ki je bilo sicer prežeto z globokim smislom, a je bilo svečano, prereseo in premrtvo, zaradi česar ga je bilo lahko pozabiti. Koliko so tak razvoj pospešili drugi činitelji (n. pr. Cerkev), nam je danes še težko soditi.

VIII.

A navsezadnje je bosman zgolj kruh, ki ga krstijo za Načetka Pojedka (Pojedeža). Konec koncev je bosman ženitovanjska pogača, nad katero čitajo evangelij velikonočnega ponedeljka (sv. Luka, 24. pogl., 13—35) in ki se je tiče zlasti tale evangeljski stavek: »Ko pa je (Jezus) sédel z njima k mizi, je vzel kruh, ga blagoslovil, razlomil in jima dal.« Bosman torej razrežejo, razdele in pojedó. To je njegov konec, to je njegova stvarna usoda, ki ji ne more ubežati, pa čeprav predstavlja otroka.

Stari ženitovanjski obred rezanja poročnega kruha, kot ga poznamo pri kranjski pogači⁷⁴, se nam pri bosmanu žal ni ohranil. Bržkone takega obreda pri njem nikoli ni bilo. Poročila vedó povedati le to, da bosmane razrežejo in razdele: odhajajočim svatom, ženinu, nevesti, staršem in drugim. Vsak dobi kos bosmana. S tem pa so vsi povezani med seboj v novo skupnost zakonskega para. Odrezani kos bosmana je kakor popotnica, s katero se ženin in nevesta podajata čez most⁷⁵ v novo, zakonsko življenje, kajti kruh je mogočna vez, ki spaja ljudi med seboj. Iz ljudskega življenja vemo: ko se sin podaja k vojakom, ko mora oče za zaslužkom v Ameriko, ko gre hči v mesto služiti, vsak dobi od matere ob slovesu kos kruha, da bi ostal še nadalje v družinski skupnosti in da bi bil obvarovan pred raznimi nevarnostmi.

⁷⁴ Med drugim nam ta stari obred rezanja pogače lepo prikazuje F. Milčič in sk i v svoji pravljici enodejanki »Volkašin«, 1913, str. 42—47.

⁷⁵ Prim. poročilo St. Kocipra (Ormoška okolica) v I. pogl. razprave.

Prav gotovo je s to končno usodo bosmana na ženitovanju v zvezi dejstvo, da bosman ponekod na štajerskem postaja vse bolj nekak obči kruh, popotnica, ki jo peko ob raznih prilikah: kadar se podajajo na božjo pot, na daljše potovanje itd.⁷⁶ Res je, da stopa s tem bosman s svojega vzvišenega mesta na ženitovanju v širše življenje, da se odmika od svoje podobe otroka, toda na drugi strani je prav tako res, da se na ta način bliža svojemu izhodišču, svoji prvotni domovini, ko še ni pomenil svečanega ženitovanjskega ali krstnega kruha, nego le kos kruha, popotnico. Iskati prastaro prvotno domovino bosmana pa za zdaj večinoma znači, zaviti za trenutek na stranpot, na etimološko-slovarsko polje.

Stara domovina štajersko-prekmursko-slovaškega kruha bosmana je v Rusiji, kjer še danes menda ponekod pomeni vsak kruh podolgovate štrucaste oblike v nasprotju z bochnec-om ali bóhanec-om (bochnik)⁷⁷, ki je okrogel hleb kruha. Beseda bosman sama pa je bržkone turško-tatarskega izvora (prim. b a s m á, tatarski [kanov] pečat⁷⁸, dalje kaj vse označuje b a s⁷⁹; zanimivo je reklo [kas.] ä k m ä k b a s t y, zmesila, zgnetla je testo itd.)⁸⁰ — Razni slovarji (Rank, Pawlowsky, Dalj i. dr.)⁸¹ pa navajajo: b o s m á n a, b o s m á n (Rank: církevni), reženj, kos kruha, popotnica, t. j. kruh, ki se dá na pot; b a s m á n, kruh, dobavljen za potrebe dvora, dvorni, erarni kruh; b a s m á n n i k, prebivalec basmanske slobode (t. j. predmestja ali svobodne basmanske vasi) v Moskvi, ki peče erarni kruh; dvorni pek. B a t m a n, dolga štruca navadnega kruha, je tudi v zvezi z bosmanom. Batman poznajo Rusi ob Volgi (kraj Rabotky, 90 kilometrov od Gorkega). Ko je prof. dr. N. Preobraženskij povprašal v tem kraju peka, za koga je spekel te štruce, imenovane batman, je

⁷⁶ Fran L a s b a c h e r, katehet, doma iz Gor. Radgone, mi je pravil, da so pekli bosmane v njegovem domačem kraju ob raznih drugih prilikah. Ko so se pripravljali na božjo pot, so dejali: »Trebalo bo speči nekaj bosmanov za na pot.« Marsikje pravijo sploh vsaki podolgovati pleteni štruci bosman. Takega splošnega bosmana pa stari ljudje ne pomnijo.

⁷⁷ Dr. E. B e r n e k e r, Slawisches Etymologisches Wörterbuch, I. Bd. 1908—1913, str. 67/68. — I. P a w l o w s k y's Russisch-deutsches Wörterbuch, Riga 1900, str. 77.

⁷⁸ A. P r e o b r a ž e n s k i j, Etimologičeskij slovar ruskago jazika, Moskva, 1912, str. 18. — I. P a w l o w s k y, str. 35: b a s m á 1. das Bildnis der alten Chane: ein Schreiben, eine Urkunde mit dem Siegel des Chans; 2. der metallene Beschlag (Bekleidung), die Einfassung der Heiligenbilder; 3. türkischer Zitz; Kattan.

⁷⁹ Dr. W. R a d l o f f, Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte, St. Petersburg 1911, Bd. IV., str. 1524/25, 1678—1680.

⁸⁰ R a d l o f f, IV., str. 1525.

⁸¹ Josef R a n k, Rusko-český slovník, 1874, str. 18, 47. — Vladimir D a l j, Slovar velikoruskago jazika, I., 1880, str. 53. — P a w l o w s k y, str. 35, 37. — Dr. Dimitrije Đ u r o v i ć, Rečnik rusko-srpskohrvatski, Beograd, 1936, str. 88, b a s m á n (tatar. batmar, švedsk. bezman) dvorski ili državni hleb, koji se merio na kantarú »bezmenu« (bez tegova).

odgovoril, da za ribiče, drvarje in splavarje.⁸² — V Bosni pa je *b o c m a n* kruh iz otrob, otrobnjak, tudi *das Nachbrot*, dalje »hljeb od šeničnih isjevica (pomija, mekinja), koje dobro nijesu isijane; njim se hrane siromašniji«.⁸³

Kratek izlet po stari deželi bosmana nam med drugim prinaša torej pomembno dejstvo, da je bosman prvotno v ruščini označeval kos ali reženj kruha, vrhu tega pa popotnico, to se pravi kruh, ki so ga jemali s seboj na potovanje, bržkone tudi vojaki na svoje pohode, saj je bil to državni ali erarni kruh. Zaradi svoje podolgovate oblike je bil zelo pripraven za lomljenje ali rezanje. In na teh svojih potovanjih je bosman pripotoval na Slovaško, od tod pa v naše kraje. Tu se je preobrazil v svečani ženitovanjski in krstni kruh s svojim globokim pomenom. Toda pri svojem zaključnem obredu, rezanju, ne more zatajiti svojega davnega popotniškega obraza in grozi mu, da postane to, kar je bil nekdanj: navaden kos kruha, rezina kruha, popotnica.

IX.

Posamezne kose bosmana na ženitovanju pojedó, kar zopet ni brez dalekosežnih posledic, kajti posamezni koščki bosmana imajo po prekmurskem verovanju čarobno moč. Po ljudski veri iz ormoške okolice sta ženin in nevesta po zaužitju bosmana neločljivo združena in nikdar več se ne moreta povrniti v prejšnji stan. Zauživanje bos-

⁸² Prof. dr. Nikolaju Preobraženskemu se prav lepo zahvaljujem tako za ta podatek kakor tudi za pomoč, ki mi jo je nudil z raznimi pojasnili o tatar. *basmí* i. dr. Zahvaljujem se na tem mestu tudi dr. Milovanu Gavaziju, univ. prof. v Zagrebu, za nekatera opozorila. Z raznimi domnevami in teorijami o izvoru besede bosman se v tem poročilu ne morem podrobno baviti, to bom storil v svoji dokončni razpravi. Kakor mi je javil prof. I. Košťal, je dr. Dim. Ruvarc, Srem. Karlovci, prof. Em. Lilku, Celje, pismo izrazil domnevo, da je bosman madžarskega izvora (od »baszom« = futuo, cočo, inf. baszni). Kako je z bosmanom pri Madžarih, kaj pravijo madžarski narodoslovci? Danes naj naveden pismo pojsnilo dr. Károly Viskija, kustosa Etnografskega muzeja v Budimpešti:

»Das Wort *bosman* (mit ung. Fonetik u. Orthographie *boszvány, bócmány, bócmányalma* [=Apfel]: »eine gewiße Art Apfel« (Siehe: Magyar Nyelvőr, 1898.: 175/; *bószmány*: »gutschmeckender, gelbschaliger Apfel großer Sorten, ferner *boszvány*: »Kuchen, welchen das verheiratete Mädchen in jene Spinnstube trägt, wohin sie als Mädchen ging. [Ipoly—Tal.]« [Magyar etymologiai szótár. — Lexicon critico-etymologicum linguae Hungaricae. Heft IV. 1915, 499.] Dalje piše dr. Viski, ki se mu za njegovo pojasnilo lepo zahvaljujem: »Es scheint, daß die Formvarianten des Wortes *bosman* bloß in den Slovaken benachbarten ungarischen Gebieten vorkommen, sie erweisen sich also hier als Lehnwörter aus dem Slavischen.« —

Končno naj na tem mestu svoje tolmačenje imena bosman, ki sem ga svoječasno izrekel v razpravi o malem kruhku (Etnolog X.—XI., str. 211, bosman = boesman, boeser man; bose, bozemann, Butzemann), ostrvem kot prenačljeno in napačno.

⁸³ Vuk Stef. Karadžić, Srpski rječnik, Beč, 1852, str. 38.

Ivan Zovko, Narodna jela i pića po Bosni i Hercegovini (Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena, I., str. 107.)

mana pa je še posebej za nevesto nad vse velikega pomena. O tem nas prepričuje tale stara medjimursko-panonska pripovedka (verovanje) o coprniku Vidovini in njegovem bosmanu:

»Medjimurci imenujejo copernika Vidovino. O Vidovini pravijo, da zna vse zabajati: kravam dojev, kobilam žrebeta, svinjam prasce. Vidovina ima kapo, da se more nevidljivega napraviti. On zna iz mesečine moko mleti, iz pšenice peči Vidov bosman. Bosman je pogača, katero pečejo za gostovanje. Na njej stojijo iz testa napravljene kokoške, telčki, kravičke itd. Vidov bosman, če ga nevesta je, stori, da rodi same junake, cesarje in kralje.«⁸⁴

Ta pripovedka oz. vera o Vidovini nam odkriva dvoje stvari: 1. ljudsko vero o učinku zauživanja bosmana; 2. panonski mit Vidovine in njegovega Vidovega bosmana.

V svetu ljudskega verovanja je znana vera: kar ješ, to tudi postaneš. Glede na ženitovanjskega bosman-otroka in na njegovo zauživanje po nevesti pa bi se mogla ta ljudska vera tudi takole glasi: kar ješ, to tudi dobiš. Ako ljudska vera pravi, da »Vidov bosman, če ga nevesta je, stori, da rodi same cesarje, kralje in junake«, potem se v tej višji ljudski veri zreali drugo običajno in splošno verovanje, da ženitovanjski bosman, če ga nevesta je, povzroči, da rodi same moške otroke. Iz tega sledi, da ni samo osrednji obred poroda ali krsta pomemben za bodoči nevestin zarod, prav tako je v tem pogledu važen in odločilen zaključni obred zauživanja bosmana.

Naposled pa se je ženitovanjsko-realnemu bosmanu, kot smo ga spoznali v vseh treh poglavitnih obredih bosmana, pridružil še mitični Vidov bosman iz panonske pripovedke, hkrati z njim pa se je pojavil njegov skrivnostni čarodejni pek, Vidovina po imenu.

Vidovina je mlinar, ki zna iz mesečine moko mleti, razen tega pa je še pek, ki zna za nevesto speči posebno čarodejen in učinkovit Vidov bosman. Ta pek in mlinar je res nekak coprnik, ki je njegovo ime poleg Vidovine še: Vedovina, Vedovin, Vedomec..., t. j. vsedež ali vedež. Podoba je, da je ta čarodej Vidovina strohneli kulturno-mitični lik nekega starejšega hišnega boga ali duha, ki skrbi za nevestin zarod in ima sploh mnogo opraviti z otroci. V belokrajinski pripovedki Vidovin ali Vidovina res skrbi za rod, kajti »šel je za kavranom ter mu vzel tri zrna, katera je prinesel nazaj, da je zopet rodilo.«⁸⁵ Tako čaranje, da nevesta, če zaužije bosman, rodi same cesarje, kralje in junake, pa predstavlja nekaj izrednega, nadnaravnega.

⁸⁴ Dav. Trstenjak, Mythologične drobtine (Glasnik Slovenski, III., 1859, str. 25). Po tej pripovedki sklepamo, da so tudi Medjimurci poznali bosman kot ženitovanjski kruh. Prevezli so ga najbrže od sosednih Štajercev ali Prekmurcev. Kako je danes z bosmanom v Medjimurju, nam ni znano. Glede pripovedke o Vidovini pa prof. dr. Gavazzi domneva, da je iz zapadnega Medjimurja.

⁸⁵ Ivan Šašelj, Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada, I., 1906, str. 215.

nega, demonskega, zaradi česar Vidovina že v tej medjimurski pripovedki prestopa meje svojega čarovništva ter kaže svoj daljni motni demonski obraz.

Vidovina, Vedovina, Vedovin ter Vedomec, to so sami zli duhovi v slovenski mitologiji, duhovi, škodljivi zlasti otrokom. Belokrajinska pripovedka nam zli obraz Vidovine kaj dobro osvetljuje. Najprej nam pove, da Vidovina tudi strašno rad jê kruh, kar cel hleb naenkrat, potem pa še polovico. Dalje belokrajinski Vidovina razmeče in raznese konoplje, ki imajo raztresene po travi, da pade rosa na nje. Nastopa kot demon vetra in tedaj odnese tudi letino iz dežele v deželo. Dete, ki ga doneso k sv. krstu, se spremeni lahko v Vidovino in izgine. Tudi ženske in dekleta nosijo včasih Vidovino po sedem ali devet let. Kadar gre potem od njih, zamori ves rod. Ako umre samodrugica (noseča) mati, dejali so ji pod jezik kak denar, star groš, desetico ali dvajsetico ali tudi krajcar. To pa zato, ker bi vstal sicer iz groba Vidovina ali »ris«, ki bi uničil ali zatrl ves rod.⁸⁶ Vedomeci pa so sploh zelo nevarni otročičem ter jih radi speče zaduše v zibelkah. Novorojeno dete se lahko samo spremeni v Vedomeca.

Skratka: Vidovina je res dobri duh, ki skrbi s svojim bosmanom za nevestin zarod, je pa hkrati, in to še v večji meri, zli duh, demon, čudna pošast, ki ugonablja rod, letino ter utegne biti nevaren novorojenemu otroku, ki ga uniči s tem, da ga preobrazi v Vidovino. Vidovina na eni strani s svojim čarodejnim bosmanom povzroča, da nevesta rodi same cesarje, kralje in junake, na drugi strani pa škoduje, kjer koli more, in mori. Vidovina hkrati ustvarja in uničuje, prinaša otroke in jih odnaša.

Vidovina torej kaže dvojni obraz: dobri in zli. Take dvojnosti pa niso v mitološko-religioznih svetovih drugih narodov nič nenavadne in jih kaj pogosto srečujemo. Obenem pa nam ti svetovi odkrivajo, da so vsi duhovi in bogovi, ki pospešujejo rodovitnost, hkrati bogovi mrtvih duš ali celó vojni bogovi. Grška zemeljska boginja razodeva dve podobi: dobro Demetro, boginjo rodovitnosti, ter Persefono, temno gospodarico mrtvih v podzemlju. Tudi rimski Silvanus, demon rasti, je otrokom prijazen in poguben. Dalje indijska božanska bitja (Rakshasa, Gandharva i. dr.) ustvarjajo otroke in jih hkrati požirajo.⁸⁷ V germanskih deželah pa so sploh vsi duhovi, ki so bili prvotno otrokom prijazni in dobri, sčasoma postali njih pošastna strašila, največ pod vplivom krščanstva.

Panonsko-medjimurska pripovedka oz. vera pa nam mimo drugega dalje pove, da je Vidovina tudi z mesečino v zvezi, iz katere da zna moko mleti. O mesečnih in mesečinskih duhovih ter bitjih, ki so njim sorodna, pa je znano, da so še posebno otrokom nevarni. Mesec otroku prej škoduje kakor koristi, zlasti je nevaren noseči ženi. Če zdaj

⁸⁶ Šašel J., Bisernice, str. 215, 216.

⁸⁷ J. J. Meyer, Trilogie altindischer Mächte und Feste der Vegetation, Zürich-Leipzig 1937, I., str. 136.

pogledamo po odnosih med Kresnikom in Vidovino v okrnjenih slovenskih pripovedkah (Kresnik preganja Vidovino, ki se pojavlja tudi kot krivi Kresnik, dalje skuša Vidovina ukrasti Kresniku zlata jabolka itd.⁸⁸), potem, bi dejali, da je Vidovina nekak zli mesečni obraz slovenskega sončnega mitičnega bitja Kresnika.

Glede na bosman in nakolenčiča iz vsega tega končno izvajamo:

V ljudskih pripovedkah in verovanjih ima Vidovina, belokrajinsko-panonsko milično bitje, mnogo opraviti z rodod in otroci. V belokrajinski pripovedki prinaša rodu in otrokom večinoma pogubo, zato pa v medjimurski pripovedki s svojim čarodejnim bosmanom skrbi za veliko nevestino rodovitnost. Vidovina je torej demon z dvojno podobo, rodovitno in pogubno, liki mnoga mitična bitja in božanstva pri raznih evropskih in drugih starih narodih.

Mitični Vidov bosman osvetljuje navsezadnje stvarno obredno razmerje med nevesto in med tistim davnim božanstvom, od katerega je bila odvisna nevestina plodonosnost v bodočem zakonskem stanu. V štajerskem staroverženjskem obredju posade nevesti bosman otroka v krilo, na koncu tega obredja pa nevesta bosman tudi zaužije, in sicer z namenom, da se vanjo vseli rodilna moč demona rodovitnosti. Ob takem zauživanju bosmana nam prihaja na misel prastari belokrajinski ljudski izrek: »Zlega boga vživajo.«⁸⁹ To uživanje bosmana je po smislu podobno sedenju neveste na kožuhi in na koži v istrskem in indijskem obredju nakolenčiča.

V panonsko-medjimurski pripovedki o Vidovini in njegovem čarodejnem Vidovem bosmanu nam je ohranjen zadnji zbledeli mit davnega božanstva, ki je prinašalo nevesti plodnost v njenem bodočem zakonu, medtem ko v istrskem obredju nakolenčiča predstavlja kožuh, ki nevesta nanj sede, njegovo zadnjo čarodejno in realno-obredno ostalino.

X.

Smisel in pomen bosmana na podlagi tu obravnavanih obredov in inačič sta obsežena v naslednjih točkah:

ROJSTVO KRUHA BOSMANA: I. Bosman je okrašena ženitovanjska štruca kruha, določena za posebne ženitovanjsko-obredne namene. Zato mora biti izredno dober, čist kruh, zato je treba vse njegove napake popraviti, to se pravi, treba ga je še na ženitovanju pred rezanjem in zauživanjem obredno očistiti in preroditi.

BOSMAN-OTROK: II. Bosman predstavlja ženitovanjskega obrednega otroka, podobnega belokrajinsko-kraško-istrskemu nakolenčiču.

⁸⁸ Jakob Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, 1930, str. 8, 37.

⁸⁹ Katarina Zupanič, Sopek poljskih cvetlic iz Gribelj v Beli Krajini (Etnolog X.—XI., str. 140).

ROJSTVO OTROKA: III. Bosman-nakolenčiča položijo nevesti v krilo in s tem čarajo bodoči porod nevestinega otroka.

KRST OTROKA: IV. Bosman-otroka nato na različne načine krstijo in s tem obrednim ženitovanjskim krstom čarajo porod-krst bodočega nevestinega otroka.

PRAVO IME OTROKA:

NAČETEK POJEDEK: V. V zadnjem obrednem dejanju bosman razrežejo, razdele in pojedó. Svatom je kos bosmana ženitovanjski odpustek ali popotnica. Ženin in nevesta bosman pojedsta ter sta odslej neločljivo združena. Nevesti pa zauživanje bosmana čarodejno pomaga roditi otroke. Posebej še zaužitje Vidovega bosmana navda nevesto s tako porodno močjo, da rodi same cesarje, kralje in junake. Nevestina porodna moč pa izvira od Vidovine, ene od premnogih pripovednih ostalin tistega davnega božanstva, ki je nekoč pospeševalo nevestino rodovitnost.

Vzhodnoštajersko-prekmurski gostüvanjski bosman je eden najlepših slovenskih ženitovanjskih kruhov ter zlasti po svojih globokih, deloma izvirnih smislih in pomenih precej nadkriljuje kranjsko pojačo, katero pa bi bilo treba tudi narodoslovno raziskati.

Milan Grošelj

O tipu pravljice o Amorju in Psihi

LITERATURA: Fr.-W. = L. Friedlaender, *Sittengeschichte Roms*, 9. u. 10. Aufl. IV. Bd., Leipzig 1921, 89 ss. Anhang von O. Weinreich; Kawcz. = M. Kawczyński, *Apulejusza »Amor i Psyche«*, Krakow 1901; Kel. = J. Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930; Lévy-Bruhl = L. Lévy-Bruhl, *La mythologie primitive*, 3e éd., Paris 1935; Leyen = Fr. v. der Leyen, *Das Märchen* (Wissenschaft u. Bildung 96), 3. Aufl., Leipzig 1925; Mar. = J. Marouzeau, *Dix années de bibliographie classique (1914—1924)*, T. I, Paris 1927; Papr. = M. Papratović, *Narodne pripovijetke iz okolice Đakova* (Zbornik za običaje hrvatskoga naroda, knj. XXXII, sv. 2, Zagreb 1940, 85 ss.); Reitz. = R. Reitzenstein, *Das Märchen von Amor u. Psyche bei Apuleius*, Leipzig-Berlin 1912; Teg. = E. Tegethoff, *Studien zum Märchentypus von Amor u. Psyche* (Rhein. Beiträge zur germ. Philol. u. Volkskunde, Bd. 4), Bonn-Leipzig 1922.

Pri rimskem pisatelju Apuleju iz 2. stol. po Kr. beremo v njegovih *Metamorfozah* (IV 28 — VI 24) tole pravljico:

Kralj in kraljica sta imela tri hčere, od katerih je bila najmlajša tako lepa, da si ni nihče upal prositi za njeno roko; primerjali so jo s samo Venero, zaradi česar jo je ta sklenila kaznovati. Obupani oče je zaslutil božjo jezo in vprašal delfsko proročišče, kaj naj stori, ko ni nobenega snubca. Dobil je odgovor, naj pelje dekle na visoko goro in naj jo tam prepuusti usodi: dobila bo za moža »ferum vipereumque malum« (IV 33), pred katerim se tresejo bogovi in ljudje. Venera pa je naročila sinu Amorju, naj